

FORSKNING
FÖR SKOLAN

Barndomens förändrade villkor

Förutsättningar för barns lärande i en ny tid

Skolverket

Barndomens förändrade villkor

Förutsättningar för barns lärande i en ny tid

Skolverket

Beställningsadress:

Fritzes kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08-690 95 76

Telefax: 08-690 95 50

E-post: skolverket@fritzes.se

www.skolverket.se

Beställningsnr: 10:1202

ISBN: 978-91-86529-25-3

Form: AB Typoform/Ann Sjögren

Foto omslag: Nordic Photos/Malin Nuhma

Tryck: 8 000 ex

Upplaga: Elanders Sverige AB
Stockholm 2010

Förord

Omvälvande samhällsförändringar har lett till att barndomen snabbt ändrat karaktär. Globalisering, migration och informationsteknologins framväxt är några påtagliga förändringar som ingen kan undgå att märka av i sina liv.

Barndomen har under de senaste 20 åren blivit alltmer institutionaliserad. Samhället har tagit både ett socialt och ett pedagogiskt ansvar för barnens utveckling och välbefinnande. Vår tidigare bild av barndom gäller inte längre. Denna förändrade syn på barndom kommer också att prägla synen på kunskap och lärande. Vi talar idag inte om en barndom utan om flera barndomar, som alla utspelar sig i parallella sammanhang och med olika betydelser för det enskilda barnets lärande.

I den här kunskapsöversikten redogörs för aktuell forskning från 1995 om barndom i relation till förutsättningar för yngre barns lärande, både i och utanför skolan. I översikten beskrivs generella inslag som har stor påverkan på barn som familjemönster, föräldraskap, den mångkulturella skolan och konsumtionskultur.

Översikten är en omarbetning av ett kapitel i *Perspektiv på barndom och barns lärande. En kunskapsöversikt om lärande i förskolan och grundskolans tidigare år*, utgiven av Skolverket 2010, och skriven av filosofie doktor Angerd Eilard. Författaren som har skrivit översikten svarar självständigt för innehållet och slutsatser som dras.

Tommy Lagergren
Avdelningschef

Eva Minten
Undervisningsråd

Innehåll

Kapitel 1. Inledning	6
-----------------------------	----------

Kapitel 2. En ny kunskapssyn: barndomsforskningen	8
--	----------

Kapitel 3. Barndomens förändrade villkor	14
---	-----------

Generationssystemet: barns lärande i förhållande
till en vuxenordning 14

Barndom och lärande

i ett mångkulturellt samhälle 19

Förändrade familjemönster som utgångspunkt
för barns lärande 26

Den institutionaliserade barndomen 33

Konsumtionskultur, massmedier och IT
i barns liv och lärande 39

Kapitel 4. Några avslutande tankar	45
---	-----------

Referenser	50
-------------------	-----------

Inledning

En ny syn på barn och barnuppfostran har vuxit fram i hela västvärlden under senare delen av 1900-talet. I de nordiska länderna har barndomen blivit alltmer institutionaliserad, i och med att samhället har trätt in och tagit på sig ett både socialt och pedagogiskt ansvar för barnens utveckling och välbefinnande. I slutet av 2010 går drygt 80 procent av alla barn i Sverige i åldern 1–5 år på förskola, jämfört med knappt 60 procent i början av 1990-talet. Andra omvälvande samhällsförändringar under de senaste decennierna, som globalisering, in- och utvandring samt ny informationsteknik, bidrar också till att barndomen snabbt förändrats.

Vad allt detta får för betydelse i framtiden vet vi ännu inte. Många gånger märker vi inte de förändringar som är en del av vår vardag. Vi läser om hur barn har det och föreställer oss en verklighet som kanske inte helt stämmer överens med hur barnen själva upplever den. Detta blir särskilt påtagligt i det komplexa och snabbt föränderliga samhälle som vi lever i och därför problematiskt när vi ska diskutera undervisning och lärande. Klart är att de nya förhållandena får konsekvenser för vår tidigare syn på barndom, kunskap och lärande.

Den här boken beskriver svensk forskning efter 1995 och förutsättningar för yngre barns lärande, både i och utanför skolan. Inte minst den då nyutkomna

läroplanen för grundskolan gör året till en brytpunkt för en ny epok i de svenska barnens lärandehistoria.

Även om forskningen gäller de yngre barnen, är vår definition av barndom vidare än så. Det handlar om att se barndomen och dess olika villkor som utgångspunkt och grund för lärandet i och utanför skolan. Enligt den definition som används i barnkonventionen och inom barndomsforskningen sträcker sig barndomen från födseln till myndighetsdagen. I den här boken beskrivs därför vissa saker som den mångkulturella skolan, familjemönster, föräldraskap och i viss mån konsumtionskultur utifrån ett mer generellt perspektiv. Det är också ett tecken på att det många gånger saknas forskning om de yngre barnens lärande kring en viss aspekt.

Vi gör naturligtvis inte anspråk på att ge en heltäckande bild av barndomsforskningen, utan gör några nedslag i ett enormt material. Ambitionen har varit att framhäva både det viktigaste och ge en så nyanserad bild som möjligt av den samtida barndomen, snarare än att redovisa all forskning. På så sätt blir det tydligt vilka områden som man forskat om och vilka som fortfarande är outforskade.

Dessutom ger boken en bild av hur forskningen ser på barn, familj och en barndom som blir allt mer mångkontextuell. Det innebär att vi inte längre kan tala om barndom som en och samma sak, utom som en mängd olika "barndomar", som i sin tur utspelar sig i olika parallella sammanhang – eller kontexter – alla med olika betydelse för det enskilda barnets lärande.

En ny kunskapssyn: barndomsforskningen

Barndomsforskningen är ett framväxande tvärvetenskapligt forskningsfält. Man forskar om barndom inom flera olika discipliner, som pedagogik, psykologi, sociologi, socialt arbete, etnologi, historia, kulturstudier, statsvetenskap, juridik, ekonomi, journalistik samt medie- och kommunikationsvetenskap.

I det här avsnittet visar vi hur barndomsforskningen har vuxit fram som ett ömsesidigt utbyte mellan barndomspsykologi och barndomssociologi. Detta utmynnar i en helhetssyn som utgår från barnet, dess omgivning och relationer till andra människor, samtidigt som den tar hänsyn till det enskilda barnets inre tänkande och känslor, alltså både objektiva och subjektiva faktorer som formar det enskilda barnet. Detta är å andra sidan en förutsättning för ett mer djupgående lärande för det enskilda barnets del, samtidigt som det på så sätt blir det möjligt att ha ett brett och komplext synsätt på barn och barndomen.

Av största betydelse för den syn på barndomen som växer fram är FN:s barnkonvention. Barnkonventionen ger barn egna rättigheter och sätter "barnets bästa" på agendan över hela världen.

Forskaren Gunilla Halldén menar i en artikel i *Pedagogisk Forskning i Sverige* att barnperspektivet handlar om barns perspektiv, men mer än att bara fånga barns egna

röster och perspektiv. Enligt Halldén är det samtidigt nödvändigt att ha kunskap om ett barns ställning i det samtida samhället. Vad som är ett barns bästa ska avgöras i varje enskilt fall, utifrån den unika situationen, däribland kultur och lokala traditioner. Ändå har barnkonventionen fått kritik för att *både* lyfta fram västerländska värderingar och för att lämna alltför stort tolkningsutrymme åt enskilda stater. "Barnets bästa" handlar bland annat om barns rättighet att skyddas som omyndiga medborgare. Men i både politiskt och pedagogiskt arbete riskerar man att förväxla barns rätt med barns tänkta behov, varför det ena i vissa fall kan bli en begränsning för det andra.

Barnpedagogisk forskning

I ett par tidigare forskningsöversikter har forskarna Ulla Lind och Anna Klerfelt redogjort för svensk barnpedagogisk forskning fram till början av 2000-talet. Klerfelts översikt redovisar avhandlingar inom barnpedagogik, medan Linds översikt beskriver metoder inom barndomsforskningen. Forskaren Sven Persson redogör för de villkor som präglar yngre barns lärande i en kunskapsöversikt utgiven av Vetenskapsrådet. Persson menar att barn i forskningen hittills ofta har framställts utan någon identifierbar förankring i sin omvärld. Därför efterlyser han forskning om nya sammanhang för det lärande barnet och läraren, och forskning om lärandets ämnes- och kunskapsinnehåll jämfört med skolans historiska och samhälleliga sammanhang. Persson efterlyser också forskning om hur kön, klass, etnicitet och ålder samspelar med både barnet och läraren, ämnet och kunskapsinnehållet samt sammanhanget.

Enligt de tre forskningsöversikterna har både den barnpedagogiska forskningen och skolforskningen starka normativa inslag. I Sverige kan detta bero på att forskningen ofta har utgått från politiska beslut eller styrdokument. Utöver det är det ofta lärare som har utforskat sina egna miljöer, vilket har gjort att fokus många gånger har varit på enskilda pedagogiska processer snarare än en övergripande helhet. Detta har enligt Persson bidragit till en splittrad forskning, i form av en mängd mindre undersökningar utan koppling till varandra.

Barndompsykologi och barndomssociologi

Länge dominerades forskningen om barn av utvecklingspsykologin. Men från och med senare delen av 1990-talet har den utmanats av barndomssociologin, för att idag vara en korsbefruktnings av båda delarna. Utvecklingen har skett i växelverkan, där sociologin först har haft inflytande på psykologin, men nu i sin tur tagit intryck från psykologin. Tillsammans ifrågasätter de nya inriktningarna vad man tidigare trott sig veta om barns lärande och utveckling.

Barndomssociologin slog igenom i början av 1990-talet med Alison James och Alan Prouts klassiker *Constructing and reconstructing childhood*. Då var ambitionen inte bara att bedriva forskning om barn, utan att göra detta tillsammans med och för barn. Forskningen skulle utgå från barns perspektiv, och ville förbättra deras villkor genom att ge dem makt att skapa sina egna liv. Det var en politisk ambition som man kan jämföra med feminismen. Man betraktar barn som kompetenta aktörer på sina egna villkor, och man ser barndomen som

ett socialt, kulturellt och historiskt fenomen. Genom att fokusera på barnens kompetens framhävs deras förmågor och möjligheter till utveckling och återhämtning i en livslång lärandeprocess, i stället för som tidigare ha fokuserat på deras brister och sårbarhet. Den här synen omfattar även mycket små barn och spädbarn. Fokus flyttades på så vis från barns inre mognad utifrån biologisk ålder och barn som passiva mottagare av omgivningens normer, till barns relation till samhället och andra människor, samt deras agerande, kunskapande och identitetsskapande i specifika sammanhang. Tidigare hade man talat om *barnforskning*, men nu övergick man till att tala om *barndomsforskning*.

En betydande del av den här senare forskningen har bedrivits i form av etnografiska studier (observationer på plats), där man inte bara har lyft fram barnperspektivet utan dessutom barns egna perspektiv i olika sammanhang. Forskaren Birgitta Qvarsell använder begreppet "pedagogisk etnografi" för att koppla till det pedagogiska sammanhanget. Som exempel kan nämnas studier om populär- och konsumtionskultur, barns datoranvändning och IT-kompetens samt institutionsliv eller barns kamratkulturer.

En helhetssyn på barn, barndom och lärande

Uppmärksamheten har alltså först flyttats från barnet till omgivningen och sedan successivt återförts till barnet som individ, men utan att släppa sammanhanget. Gemensamt för de båda dominerande forskningsinriktningarna är denna tendens att numera både ta hänsyn till barns yttre omgivning bestående av sociala relationer

och *samtidigt* deras inre liv bestående av tankar och känslor. Barn kopplar yttre sammanhang till inre processer för att identifiera sig och lära, eftersom de skapar och upprätthåller sin identitet och kunskap genom att samspela med omvärlden. Enligt Gunilla Halldén återkallar detta närmast utvecklingspsykologin, men i en ny form, som lyfter fram psykosociala processer och sätter in det enskilda barnet i ett sammanhang, där barns lärande och identitetsskapande kan ses i ett samspel mellan individer och strukturer i individernas omgivning.

När barnet studeras i sitt sammanhang är det inte bara de sociala relationerna som är relevanta, utan också hur dessa sociala relationer bygger en inre värld med bestämda föreställningar och förmåga att relatera till andra människor och att känna förtröstan.

DEN MODERNA BARNDOMEN OCH BARNES VARDAGSLIV AV GUNILLA HALLDÉN

Forskaren Lars Dencik beskriver på ett liknande sätt barndomen som barns livsrum i tre dimensioner: en materiell, en social och en kulturell. För att förstå barndomens betydelse för det enskilda barnet måste man, menar han, se och ta hänsyn till helheten och samspelet mellan de olika dimensionerna i barnets liv, utveckling och lärande. Även Solveig Hägglund diskuterar i en artikel i *Utbildning & Demokrati* en helhetssyn på barnet med utgångspunkt i Nel Noddings tankar. Det handlar om ett klokt, lyssnande och kompetent barn, som samtidigt har mycket att lära om sig själv och världen och därför är i behov av vuxnas stöd.

När man utgår från barnets olika sammanhang på det här sättet innebär det att barndom aldrig kan handla om

en enda barndom, på grund av att barn har olika ålder, kön, klass, etnicitet och religion. Detta i sin tur innebär att de biologiska fenomenen barn och barndom alltid är sammanflätade med å ena sidan kön, klass, etnicitet och ålder, å andra sidan med bestämda situationer, lokalteter eller sammanhang i form av plats, tid och rum, vilket öppnar upp för en barndomssyn som omfattar många olika slags barndomar, en mångkontextuell barndom.

Den här tanken att försöka synliggöra hur olika faktorer i enskilda individers bakgrund och omgivning får betydelse för individernas identifikation, relationer och samhällspositioner, har sitt ursprung i genusforskningen, exempelvis anglosaxisk, feministisk skol- och familjeforskning. Man talar om intersektionalitet. Svensk och nordisk sådan så kallad intersektionell forskning med koppling till barndom och skola har dock hittills främst handlat om läromedelsanalyser och analyser av barn- och ungdomsböcker.

Barndomens förändrade villkor

Att vara barn är inte bara att finnas till, att vara. Att vara barn blir i stället det stora livsprojektet. Så skönjer vi konturerna i vår tids barndom, ett barn som delar vuxenvärldens erfarenheter genom media och som snabbt lär sig vuxenbeteende och de koder som gäller i vuxenvärlden genom sin delaktighet i institutioner utanför hemmet. Det är en barndom fylld av prestationskrav och förväntningar. För att lyckas måste man börja tidigt. Denna nya barndomssyn förutsätter också en ny typ av förälder, den pedagogiskt medvetne ansvarsfulle och planerande modern och fadern (...).

BARNDOMENS OMVANDLING – FRÅN SÄRART TILL LIKART AV BENGT SANDIN

Generationssystemet:

barns lärande i förhållande till en vuxenordning

Inom svensk barndomsforskning har begreppet generation främst uppmärksammats av Gunilla Halldén, som i sin tur är inspirerad av den finska forskaren Leena Alanen. Enligt Alanen är det generationssystemet som bestämmer vilken position barn har i samhället, i och med att det gör barn beroende av vuxna. Alanen använder bland annat begreppet *adulthood* för att visa att det handlar om en relation, ungefär på samma sätt som kvinnan har betraktats i relation till mannen och den manliga normen. Mellan generationerna uppstår hierarkiska relationer, där uppdelningen i vuxna och barn hittills har skapat vuxna som dominerar och barn som blir

dominerade. Barn har med det synsättet länge beskrivits som maktlösa, mindervärdiga och outvecklade *becomings* jämfört med ”fulländade” och färdigutvecklade vuxna *human beings*, som har makt över barnen bara genom att vara vuxna.

Numera ser man med utgångspunkt i barnkonventionen och den nya barndomsforskningen alltmer barn som kompetenta människor på sina egna villkor med samma rätt att synas, höras och mötas av respekt och gehör för sina åsikter som vuxna människor. Det innebär att både barn och vuxna idag kan betraktas som aktiva individer och samhällsmedborgare, samtidigt som båda är i ständig rörelse mot nya mål i framtiden, i ett livslångt lärande som aldrig upphör.

Sociologen Nick Lee går ett steg längre när han gör barndomen till norm för alla, och menar att vi alla egentligen bara är *becomings* i en tillvaro där gränserna mellan barndom och vuxenvärld håller på att upplösas. Vuxna anses exempelvis inte ha samma nyfikenhet, empati och spontanitet som barn har, vilket då i kombination med framhäandet av barns kompetens både generellt och mer specifikt i vissa sammanhang, tenderar att göra barndomen till ett ”idealtillstånd, som vi helst alla ska stanna kvar i”. Det här synsättet betonar att vuxna och barn är lika, utifrån en syn att ingen människa är självständig i bemärkelsen fullkomlig och helt oberoende, och upphäver på så vis barndomens särart.

I vissa situationer framställs barn också som överlägsna vuxna med kunskaper i sammanhang som de vuxna inte känner till, exempelvis datorspelande, Internet, skolans sociala liv/kamratgruppen. Detta kan uppfattas som

hotfullt, eftersom det utmanar vuxenauktoriteten. Ett talande exempel är socialantropologen Åsa Aretuns studie av hur barn formar sina identiteter i en muslimsk friskola, där hon ifrågasätter den vuxencentrerade syn som ligger till grund för både motståndare och förespråkare av religiösa friskolor. I stället framhäver studien barnens egen roll, och visar att barn i skolan snarare lär sig av och med andra barn än av vuxna och deras regler. En annan situation är populär- och konsumtionskulturen som ger barn ”en gemensam repertoar av karaktärer, bilder och teman, vilka bildar bas för samtal och lek, där vuxna står utanför”, som Carina Fast skriver i *Barbie och Pokémon – betydelsefulla inslag i barns textvärldar*.

Samtidigt ökar kraven på att barn från tidig ålder ska bli kompetenta, delaktiga, medvetna och ansvarsfulla samhällsmedborgare i många olika sammanhang, inte minst ta ansvar för det egna lärandet, allt enligt de nya samhällsidealen. På samma gång som vuxna uppmuntras att leva kvar i barndomen, får barnen ta en allt större del av vuxenansvaret. Det här är många kritiska till, bland andra kultursociologen Mats Trondman. Han menar att det är de vuxna som bestämmer att barn själva ska vilja bestämma över både nuet och framtiden. Trondman menar i stället att det är de vuxnas ansvar att ge barn ett egenvärde i nuet och skapa möjligheter för dem i framtiden. Vuxenvärlden behövs för att balansera barndomen mellan nuet och framtiden.

Resonemanget väcker frågan om vuxnas roll för barns behov av skydd, omsorg och tillit – och lärande. Det behövs en grundläggande inre tillit för att klara av att leva i ständig förändring, vilket är en förutsättning i vår

tidsålder där barnen tillbringar en stor del av barndomen utanför familjen. Trondman menar att barn inte kan få tillit om vuxna härmar barns beteende, utan bara om de uppträder som vuxna förebilder och tar ansvar för barns utveckling. Eva Änggårds studie ger exempel på hur vuxna pedagoger tog ansvar för barnens skapande aktiviteter på ett konstruktivt sätt, vilket bland annat ledde till att barnens berättelser blev kreativare och bilduttrycken mindre könsstereotypa.

Förändringarna i maktförhållandet mellan vuxna och barn märks också i barnuppfostran, både i hemmet och i skolan. Sociologen Basil Bernstein har beskrivit det som en utveckling från *synlig* till *osynlig pedagogik*, det vill säga från auktoritära till mjuka, demokratiska barnuppfostransmetoder. Detta i sin tur kan kopplas till den dolda, decentraliserade och utspridda styrningen i moderna länder, där vi självmant låter oss styras av tillfälliga trender som sätts upp av experter, marknadskrafter och medier. Tidigare handlade barnuppfostran om att lära sig lyda, göra sin plikt och att ”vara till nytta” inom det område där man hamnat på grund av sin bakgrund eller sitt kön. Idag är individen viktigare och det ställs krav på att man ska förverkliga sig själv samtidigt som man söker lycka och njutning i livet. På så vis har det blivit möjligt med ”klassresor” och jämställdhet, men när vi har frigjort oss från gamla tvingande roller hamnar vi i nya tvingande strukturer, där eventuella misslyckanden numera faller tillbaka på oss själva som personer. Detta blir tydligt i skolsammanhang, där mobbade barn å ena sidan ofta ges skulden för att de hamnar utanför och skolans fostran å andra sidan samtidigt utsträcks till att omfatta hela individen.

När man analyserar läroböcker, styrdokument och andra epokbeskrivande dokument blir strukturer som annars är dolda synliga. I sådana studier kan man då tydligt se hur synen på barn och föräldrar förändras under senare delen av 1900-talet. I linje med den rådande samhällsutvecklingen framställs ofta barn och föräldrar som alltmer kompetenta och ansvarstagande, men föräldrarna återges ibland också som svaga och vid millennieskiftet även som kunder på en utbildningsmarknad.

Relationsmönster och uppfostransmetoder varierar i viss utsträckning med klass och kultur, samt i viss mån även med kön. Förmodligen beror det på att nya trender och ideal först etableras hos medelklassen. Det var där man upptäckte den osynliga pedagogiken som idag har brett ut sig. Både svenska och internationella studier visar att medelklassfamiljer är mer familjeorienterade än arbetarklassfamiljer och att medelklassföräldrar planerar sina barns aktiviteter, och på så vis styr och kontrollerar deras utveckling mer än arbetarklassföräldrar. Forskaren Lucas Forsberg kopplar medelklassmönstret till Gunilla Halldéns bild av "barnet som ett projekt", medan motsatsen att låta barnen vara och "växa naturligt" blir mer karaktäristiskt för arbetarklassfamiljer. Svenska studier har dock inte funnit några avsevärda klasskillnader, vilket kan bero på att båda mönstren förekommer i alla samhällsklasser och kulturer.

Göran Jutengren tar i sin avhandling upp den kulturella aspekten av barnuppfostran och generationskonflikter, och jämför svenska och amerikanska föräldrar och förskolebarn. Hans slutsats är att svenska föräldrar föredrar begränsande barnuppfostringsmetoder framför bestraf-

fande. Samtidigt börjar röster höras i det svenska samhället som förordar en återgång till en allt mer auktoritär barnuppfostran, inspirerade av amerikanska tv-program.

Barndom och lärande

i ett mångkulturellt samhälle

Sveriges befolkningssammansättning har förändrats under de senaste decennierna, och i slutet av 1990-talet deklarerade man att Sverige officiellt är ett mångkulturellt samhälle. Det innebär att Sverige är ett land där mångfalden är norm och invandring ett naturligt och bestående inslag i samhällsbilden. Många barn i Sverige har alltså idag sina rötter i länder utanför landets gränser. Cirka 17 procent av alla barn är födda i ett annat land eller har föräldrar som båda kommer från något annat land. Cirka 7 procent av barnen har en förälder som är född i ett annat land. Totalt blir det 24 procent av befolkningen.

Den ökande mångfalden i samhället har för skolans del blivit en stor utmaning som medfört nya krav och förväntningar. Skolan har också hamnat i mångfaldsdebattens centrum. I ett mångkulturellt samhälle får skolan stor betydelse som mötesplats för de olika kulturerna och har ett stort ansvar för att motverka fördomsfulla attityder, eftersom skolan är en av de viktigaste arenorna för kunskapsförmedling och attitydpåverkan. Man kan också kräva att skolan i ett sådant samhälle förser sina elever med de verktyg de behöver för att kunna leva i mångfalden. En förutsättning för detta är att skolan har ett interkulturellt synsätt. Interkulturell kompetens definieras av sociologen Jonas Stier som "en pedagogisk

hållning, som i idealfallet utmärks av gränsöverskridande samspel med ömsesidig förståelse och fokus på hur kulturer samspelar och berikar varandra”.

Begreppet interkulturell undervisning introducerades i Sverige redan i början av 1980-talet. År 1985 framhåller ett riksdagsbeslut att det förhållningssättet ska prägla all undervisning och omfatta *alla* elever. Tyvärr har varken forskningen eller ”den allmänna debatten” i Sverige intresserat sig särskilt mycket för ”mångkulturalitetens inverkan på alla elevers (oberoende av kulturell bakgrund) socialisations- och lärandeprocesser, trots att de interkulturella relationerna är en angelägenhet för alla elever och i ett vidare perspektiv för hela det demokratiska samhället”, som Monica Eklund skriver i sin doktorsavhandling *Interkulturellt lärande. Intentioner och realiteter i svensk grundskola sedan 1960-talets början*. Troligtvis har det ersatts av värdegrundsarbetet.

Det ömsesidiga – interkulturella – lärandet mellan elever av olika bakgrund har alltså knappast lyfts fram i svensk forskning, allra minst i de tidiga skolåren. I stället har invandrarelevernas problem och brister varit i blickfånget. Detsamma gäller den interkulturella undervisningen som oftast ansetts vara undervisning om och för invandrarelever. Detta bekräftas i forskningsöversikten *Likvärdighet i en skola för alla*. Där framgår att forskningen främst fokuserat på brister på grund av klass, kön eller språk (exempelvis tvåspråkighet), och därför bidragit till att befästa olikheter och avvikelser. Inom genusforskningen fokuserade man länge på flickor som grupp utifrån ett bristperspektiv, för att få flickorna att ta för sig och komma ikapp pojkarna. På senare år har i stället poj-

karnas omvända situation hamnat i blickfånget, det vill säga att pojkar har halkat efter flickor som grupp i kunskaper, och att pojkars skol- och kamratkulturer bidrar till det. Här har social och etnisk bakgrund, ålder och plats stor betydelse.

Länge var det språkinläring som dominerade forskningen kring mångspråkiga skolmiljöer och språket användes som en täckmantel även för andra frågor. Men i början av det nya millenniet blir skolforskningen mer komplex. Forskarna lyfter fram fler aspekter som har betydelse för elevernas skolframgång, däribland identitet och kultur, till exempel studier om hur invandringens barn och unga skapar identitet och kulturella uttryck samt etnografiska studier om barns kommunikation i blandspråkiga skol- och kamratmiljöer.

Forskarnas blickar har successivt flyttas från bristperspektivet och i stället riktats mot majoritetsnormen, det vill säga skolans vita svenska och västerländska manliga medelklassperspektiv. Begreppen mångfald och mångkulturell har då kommit att beteckna kulturell variation i en vidare bemärkelse än bara som etnisk mångfald. I mångfalden inkluderas även majoritetsgruppen. Sådan forskning ifrågasätter skolans och förskolans upprepning av majoritetssamhällets normer och värden, däribland skolpersonalens ofta stigmatiserande kategoriseringar av vissa elever. På så sätt ifrågasätter man även skolans och förskolans funktion som kulturella mötesplatser.

Forskaren Sven Persson hävdar att skolan och förskolan fortfarande ger uttryck för en homogeniserande normaliseringspraktik som skapar "vi och dom", med fokus på att fostra och förändra "dom". Lärarna och

pedagogerna, menar Persson, verkar ha svårt att hantera olikheter och alla blandade kulturformer. Förmågan att balansera mångfalden mot värdegrunden och det svenska tycks ofta utmynna i en ”monokulturell fostran”, där det svenska är normen.

Ett problem är att de goda intentionerna i lagstiftningen och politiska dokument är svåra att förverkliga i praktiken. Att skapa förutsättningar för en interkulturell eller mångkulturell pedagogik handlar om att ta till vara möjligheterna i de mångkulturella skol- och barnomsorgsmiljöernas mångfald. I praktiken har det emellertid kommit att handla om att bemästra interkulturaliteten, och debatten har i stället för att lyfta fram likheter varit alltför fokuserad på exotiska maträtter och kulturella skillnader. Detta har enligt Jonas Stier lett till likvärdighetsbrister i skolan. Sociala och strukturella problem har skylts på den kulturella bakgrunden när det gäller vissa elever, medan motsvarande svårigheter hos andra elever har förklarats utifrån personlighet och hemförhållanden.

På senare tid har begreppet *transnationalitet* lyfts fram för att illustrera att ut- och invandringen inte bara handlar om att människor flyttar från ett land till ett annat, utan att den leder till att det skapas och upprätthålls relationer och familjenätverk över nationsgränserna. Tyvärr saknas ett tydligt barnperspektiv – forskningen skulle här kunna berikas med studier om barns egna berättelser om sina erfarenheter av dubbla kulturella tillhörigheter.

*Boende- och skolsegregering:
platsens betydelse för lärandet*

Det finns flera studier om den boendesegregation och det utanförskap som har blivit en konsekvens av invandringen och den stigmatisering som följer i dess spår. Allt detta kan påverka barns identitet. Identiteten hör inte bara ihop med platsens egenskaper, utan också med det sociala sammanhanget, det vill säga "vad människor säger om, gör på och tillskriver platsen" som forskaren Pia Björklid skriver i *Lärande och fysisk miljö. En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Om man tycker att det sociala sammanhanget är positivt, kan miljöer som många uppfattar som torftiga ändå innebära något positivt att identifiera sig med och tvärtom.

Bodil Rasmusson visar i sin avhandling i socialt arbete hur barn i en svensk förort skapar sina egna livsrum. De använder både den fysiska och sociala miljön i sitt identitets- och meningsskapande, det vill säga i lärandet om sig själva. Kulturgeografen Katarina Gustafsson visar i en etnografisk avhandlingsstudie hur barn skapar "vi och dom", utifrån egna kategoriseringar som klassen och "bästisgruppen", men också utifrån vedertagna kategorier som kön, klass, ålder och etnicitet. I studien visade det sig genom att den fysiska miljön antingen tillskrevs vissa värden eller stigmatiserades.

Under det första decenniet på 2000-talet befinner sig världen i efterkrigstidens mest omfattande ekonomiska kris, vars konsekvenser vi ännu inte anar. I Sverige har vissa samhällsgrupper inte hämtat sig från 1990-talets kris. Det en gång jämlika och välmående Folkhemmet

har sedan dess omvandlats till en nation där inkomstklyftor och klasskillnader ökar, och där den sociala segregationen innebär att barn idag växer upp under mycket olika ekonomiska levnadsförhållanden. De grupper som drabbades svårast under 1990-talet var ensamstående föräldrar, inte minst den växande gruppen ensamstående mammor, samt ungdomar, unga vuxna och flyktingar. Man började tala om nyfattigdom och en ny underklass. Det mångkulturella samhället har kommit att synliggöra inte bara kulturella utan även ekonomiska, materiella och sociala skillnader mellan människor. Det har också blivit tydligt hur dessa skillnader samspelar med faktorer som kön, klass, etnicitet, ålder och plats. Forskaren Mats Trondman sammanfattar situationen så här:

Med andra ord tycks allt fler fattiga barn från alltmer segregerade områden gå till alltmer icke likvärdiga skolor för att få allt sämre skolresultat och försämrad hälsa. Politiska reformer och tekniker för styrning tycks mig inte endast förstärka dessa tendenser utan också göra barn alltmer ansvariga för att hantera sin egen utsatthet.

I Rädda Barnens rapport *Lika rättigheter – likvärdig utbildning*? framgår det att skolsegregationen ökade under 1990-talet, i synnerhet för elever med utländsk bakgrund och i storstadsregionerna, och att en trolig orsak är reformerna om rätten att välja skola i början av 1990-talet. Den engelske skolforskaren Stephen Ball har funnit att det främst är medelklassföräldrar som gör aktiva skolval. Det här mönstret bekräftas i svenska undersökningar, som visar att klass snarare än etnicitet är

avgörande för skolvalen men att ensamstående mammor är överrepresenterade i den grupp som gör aktiva skolval. Ann-Christin Kjellman menar att valfriheten inte leder till segregering, utan tvärtom till att även föräldrar med lägre utbildning börjar göra aktiva skolval. Charlotte Skawonius däremot hävdar att skolvalen främst befäster och förstärker segregeringen, eftersom de resursstarka flyr från skolor i resurssvaga områden, vilket påverkar såväl skolornas som bostadsområdenas rykte.

En del ser friskolereformen som ett hot mot den kulturella mötesplats som grundskolan skulle kunna vara. Religiösa friskolor kan också vara en reaktion på att grundskolan inte har lyckats leva upp till att vara "en skola för alla", som författaren Elisabeth Gerle skriver i *Mångkulturalism – för vem?* Konkurrenten som följt valfriheten har också drivit fram krav på profilering även på kommunala skolor. Detta innebär att det åter växer fram olika utbildningsvägar inom den skolform som ursprungligen var avsedd att ge alla elever oavsett bakgrund en likvärdig start i livet. I förlängningen utvecklas på så vis skilda barndoms- och ungdomskulturer inom ramen för den kommunala grundskolan, något som bidrar till att förstärka grupperingar i "vi och dom".

En kunskapsöversikt av Myndigheten för skolutveckling ger också en bild av villkoren i glesbygden. I översikten framgår att de ansvariga vet för lite om vilken betydelse små lokala skolor har och vilka konsekvenser det kan få när man lägger ner dem.

Förändrade familjemönster som utgångspunkt för barns lärande

Den globala samhällsutvecklingen har på olika sätt förändrat familjelivet. Därmed har också de lokala villkoren för barns uppväxt och lärande samt själva innebörden av begreppet familj förändrats. Familjer flyttar eller spänner numera ofta över nationsgränser samtidigt som nya samlevnadsformer uppstått, som samboskap, partnerskap, enkönade äktenskap, ombildade styv- eller nätverksfamiljer samt ett ökat antal ensamföräldershushåll. En femtedel av alla barn i Sverige växer idag upp med bara en förälder, medan en tiondel växer upp i en ombildad familj. Men de allra flesta barn – 70 procent – växer fortfarande upp i en kärnfamilj, och kärnfamiljen lever också kvar i människors tankefigurer som modell för den ideala familjen.

Förr förstärkte skolans och kärnfamiljens fostran varandra i och med att man hyllade samma kulturella värden, normer och beteendemönster som grund för en viss samhällsordning. Men en av slutsatserna i Lena Bäckströms undersökning med utgångspunkt i 11-åringars tankar och berättelser om sina familjer, är att kärnfamiljsbegreppet har blivit för smalt. I framtiden måste vi vänja oss vid att tänka öppnare om begreppet familj. När vi vet hur olika familjer kan se ut idag måste vi även påminna oss att barn varje dag rör sig mellan vitt skilda sammanhang, som mer eller mindre stämmer överens med den övergripande samhällsordningen och med barnens hemmiljöer. Man bör därför alltid betrakta barndomen, och därmed lärandet, med hänsyn till bakomliggande faktorer, till exempel som när kön, klass, etnicitet och ålder samspelar med lärandets subjekt, objekt och kontext.

Enligt Margareta Bäck-Wiklund och Thomas Johansson saknas det forskning om "ovanliga" familjer, det vill säga sådana familjer som inte passar in i den vanliga bilden av familjen eller vars livsstilar inte passar in i statistik. Om det här inte får mer utrymme i forskningen och skolan, bidrar man bara till att upprepa vissa normerande mönster, medan man utelämnar och nedvärderar udda livsstilar. Det är angeläget att än en gång betona skolans demokratiuppdrag och vikten av att motverka fördomsfulla attityder hos eleverna såväl som den egna personalen.

Vi har också funnit en del studier om mindre vanliga familjer eller familjesituationer, vilket visar att det pågår viss forskning som lyfter fram elevers tänkbara varierande bakgrunder. Här kan nämnas barn till ensamstående mödrar, i regnbågsfamiljer, med rötter i andra länder, i etniska blandfamiljer och adoptivbarn.

Den patriarkala kärnfamiljen har vidare på ett mer symboliskt plan ersatts av den barncentrerade demokratiska så kallade förhandlingsfamiljen, utan fasta normer för vem som gör vad, när och hur. Familjen kan förhandla på olika plan, det vill säga mellan de vuxna, mellan vuxna och barn samt mellan barn och barn, till exempel syskon och styvsyskon. När fränskilda och separerade föräldrar bildar nya familjer, får deras barn tillhörighet i två eller flera familjer. Margareta Bäck-Wiklund talar då om nätverksfamiljer, medan Kristina Larsson Sjöberg talar om länkade familjesystem och länkbarn, för de barn som utgör själva länken mellan två olika familjer. Familjemedlemmarnas liv i sådana familjesystem karaktäriseras enligt Larsson Sjöberg av samhörighet och

åtskillnad, vilket blir särskilt tydligt i de familjer som breder ut sig över stora avstånd. Larsson Sjöberg finner att ansvaret för upprätthållandet av familjesystemet vilar på modern, medan fäderna ofta håller sig i bakgrunden på grund av osäkerhet över sina positioner i förhållande till den andra pappan. Man kan därmed reflektera om mödrarnas uppgift i den komplexa nätverksfamiljen jämfört med en traditionell kärnfamilj, samt över vad föräldrarnas roller innebär för flickor respektive pojkar som växer upp i sådana familjer. Larsson Sjöberg finner att de könsmärkta föräldramönstren ofta går i arv till barnen.

Flera avhandlingar och en kunskapsöversikt från JämO behandlar föräldraskap ur ett jämställdhetsperspektiv. En generell tendens är att könsmonstren utjämnas hos medelklassen, medan de förstärks hos arbetarklassen, och det verkar gälla både svenska familjer och familjer av annan etnisk bakgrund. Sannolikt är det förknippat med det nya samhällsidealet med den föräldraledige mannen, eftersom nya mönster tenderar att först etableras hos medelklassen. Men ett återkommande mönster som samtidigt träder fram beskriver mäns föräldraansvar som frivilligt och självvalt jämfört med kvinnornas fördubblade arbetsbörda, som yrkesarbetande mödrar med ovillkorligt huvudansvar för familjen. När kvinnan inte får livspusslet att gå ihop lägger hon ofta skulden på sig själv. Familjen blir därmed en källa till stress, medan den för männen oftast tycks vara en buffert. Men senare arbeten framhåller att det krav- och konfliktfyllda dubbelarbetet även gäller män. Den stressade dubbelarbetande familjens relation till barns lärande beskrivs närmare i nästa avsnitt.

Helene Brembeck lyfter fram den nya generationen mödrar som inte är fostrade främst till att bli mödrar, utan sätter sin yrkeskarriär före moderskapet och ser ett delat föräldraskap som självklart. I Disa Bergnéhrs avhandling framgår det att unga vuxna, inte minst kvinnorna, är rädda för det ansvar och den förlorade självständighet det innebär att skaffa barn, vilket sannolikt bidrar till att de både föder färre barn och det senare i livet. Man vill kunna leva det perfekta livet och barn tenderar därför också, när de väl blir till, att få en stor symbolisk betydelse. Förr var mannen i familjens centrum, nu är det barnen. De så kallade *curlingbarnen* är en blandning av ett kompetent och överbeskyddat barn. Begreppet rymmer samtidigt kritik mot föräldrar som underhåller och underlättar för mycket för sina barn och fokuserar överdrivet mycket på dem. Effekten blir ofta att barnen tappar respekten för föräldrarna i stället för att bli trygga och tacksamma. Kritiken innehåller vidare frågor om hur dessa barn i framtiden kommer att hantera eventuella motgångar i livet samt hur de ska klara skolan, där de blir en i mängden. En annan fråga är hur skolan bör möta denna generation barn som från tidig ålder tränar efter synlighet och är fostrade till narcissism, lust och lättnad.

Familjen och föräldraskapets betydelse för barns olikvärdiga lärande

En konsekvens av att båda föräldrarna arbetar mer utanför hemmen är att barns materiella villkor generellt sett har förbättrats avsevärt under 1900-talet och i en rapport från Världshälsoorganisationen visas att barn

i Sverige mot slutet av 2000-talets första decennium generellt sett mår bättre än barn i övriga Europa.

Men alla regler har undantag. Tapio Salonen är professor i socialt arbete och författare till Rädda Barnens årliga barnfattighedsrapporter under 2000-talet. Han medverkar också i ett nationellt forskningsprojekt om barnfattigdom där fenomenet undersöks utifrån olika perspektiv. De allra flesta barn i Sverige lever i ett ekonomiskt välstånd. Men mitt i allt detta välstånd finns, enligt Salonen, också barn som inte får ta del av denna höga ekonomiska levnadsstandard. Skillnaden mellan de barn som har och de barn som inte har ökar. Sociologen Anne Harju har undersökt barnens perspektiv. Hon har följt några familjer med mycket ansträngd ekonomi och beskriver i sin avhandling hur barnen i dessa familjer utarbetar vissa föräldralojala och positiva strategier för att bemästra sin situation och inte framstå som ”stackare”. Generellt ser de sig inte heller som sådana, menar Harju. Liknande resultat framkommer i en tidigare undersökning om barn till arbetslösa föräldrar. Det framgår att barnen är de man köper mest till i familjer med knapp ekonomi. En risk med undersökningar som Harjus är att de resultat som lyfts fram uppmuntrar till ett slags idyllisering av det frigörande perspektivet. Barns sociala liv i familjer med ansträngd ekonomi påverkas enligt Erika Lundby negativt, eftersom de känner ett tryck att konsumera, men av hänsyn till föräldrarna ger barnen inte alltid uttryck för sina ekonomiska behov.

En annan grupp där barnen kan komma i kläm är de familjer som är hårt pressade på grund av föräldrarnas karriär eller konsumtionsmönster. Här är det tid som är en bristvara.

Även om föräldrar generellt sett tillbringar mer tid med sina barn idag än förr i tiden, tillbringar svenska föräldrar i början av 2000-talet mindre tid tillsammans med sina barn än vad man gjorde på 1980-talet. I en forskningsrapport grundad på uppgifter från Statistiska centralbyrån framgår det att föräldrar med förskolebarn arbetar i genomsnitt tio timmar mer per vecka än vad man gjorde då. Lars Dencik menar att familjerna idag riskerar att överbelastas med uppgifter och funktioner, inte minst sociala och emotionella, samtidigt blir det allt svårare att uppfylla dem alla. Det talas om att få livspusslet att gå ihop. Karaktäristiskt för samtiden är exempelvis att det sociala livet har tagit över på arbetsplatserna, medan arbetet tas med hem till ett familjeliv, där samvaron främst handlar om att få vardagslogistiken att gå ihop. Detsamma gäller skolan. "Idag skickar vi hem matten och läsningen till föräldrarna och så tillbringar vi dagarna i skolan med att uppfostra barnen", säger en lärare i tredje klass i Åsa Bartholdssons studie.

Baldur Kristjánsson visar hur bristen på tid ofta är en källa till konflikt i barnfamiljer, även om hans undersökningsgrupp i största möjliga mån undvek konflikter. På så vis och genom att man ständigt uppfyllde barnens önskemål (troligtvis ofta som en konsekvens av föräldrarnas dåliga samvete) förefaller barn under sina tidiga år leva ett ganska bekvämt liv, utan att märka av stressen som präglar föräldrarnas vardag. Men på annat håll hänvisas till det motsatta – barn som säger att deras föräldrar inte har tid att vare sig prata eller lyssna.

Längre fram i åldrarna tycks skolan bidra till att även barn känner sig stressade. En ytterligare konfliktkälla i

de redan ansträngda familjerna, som vi länge efterlyste forskning om, är exempelvis barnens skolarbete i form av läxor. I Lucas Forsbergs avhandling framgår att ett stort ansvar för läxläsning från tidiga år faller på föräldrarna. Ett aktivt föräldraskap har enligt Forsberg varit norm i Sverige sedan 1960-talet och den gode föräldern måste ju se till att barnen gör sina läxor. I slutet av 1990-talet blir behovet av detta och önskemålet om föräldrars delaktighet i barnens skolgång än mer uttalat. Till familjestressen kan man, efter systemskiftet och skolvalfrihetsreformerna i början av 1990-talet, lägga till nödvändigheten av att göra aktiva skolval. Detta tvingar ibland barn och föräldrar att tidigt i barnens liv ta ställning till skol- och utbildningsval. Valfriheten handlar här om att konkurrera på en utbildningsmarknad, där alla – elever, föräldrar och skolor – förutsätts vilja och ha tid att vara entreprenörer och rationella konsumenter.

Föräldrarna i Forsbergs undersökningsgrupp längtar efter att tillbringa tid tillsammans med sina barn, men tiden går åt till vardagens måsten, däribland läxläsning. Läxorna tenderar dessutom att orsaka bråk mellan barn och föräldrar, sannolikt därför att de är pålagda utifrån och inte går att förhandla om. Trots att läxor upptar en mycket stor del av barnfamiljernas vardag talas det sällan om dem i formella sammanhang, som på föräldramöten. Föräldrarna i den aktuella studien är yrkesarbetande medelklassföräldrar, som enligt tidigare undersökningar brukar vara engagerade i sina barns skolgång. Ur ett likvärdighetsperspektiv kan man fundera över hur ensamföräldrar eller invandrade föräldrar, som kanske inte ens behärskar svenska språket, här hjälper sina barn. Sara

Högdin berör ämnet i sin avhandling, där hon studerar ungdomars förutsättningar för lärande utifrån kön, klass och etnicitet. I en av delstudierna framkommer att invandrarflickor är de som känner att de får minst stöd hemifrån, men samtidigt de som i hög grad satsar på skolarbetet. Magdalena Norberg-Schönfeldt finner i en av sina delstudier, ett samband mellan föräldrars ekonomi, förvärvsfrekvens och barns betyg, som bland annat visar att *deltidsarbetande* mödrar har en positiv inverkan på barnens betyg. Att det finns ett samband mellan betyg och föräldrars utbildningsbakgrund samt inte minst engagemang framkommer även i Alli Klapp Lekholms avhandling. Betydelsen av hemmens resurser eller "hemmets läroplan" för enskilda barns skolframgång börjar alltså uppmärksammas utifrån ett likvärdighetsperspektiv och lyfts bland annat fram i rapporten *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer* från Skolverket.

Den institutionaliserade barndomen

Under 1900-talet har barns uppfostran och välfärd förändrats från att ha varit en ren familjeangelägenhet till att i allt högre grad ha kommit att bli offentlighetens ansvar. Gränserna mellan det privata familjelivet och det offentliga har successivt upphävts genom att olika barn- och familjeinstitutioner har växt fram samt att kvinnorna fått en ny roll i samhället. De här tre förändringarna hänger nära ihop med varandra. I retoriken har det handlat om barnens (och kvinnornas) bästa, men i verkligheten har utvecklingen snarast varit kopplad till statens intressen av att bevara en stabil samhällsordning eller fylla en

arbetskraftsbrist. Familjepolitiken fram till 1970-talet växte fram som ett resultat av social ingenjörskonst i ett nära samarbete mellan stat och socialvetenskap.

Ett allt större ansvar för barns omsorg, fostran, och utbildning har lämnats över till förskolan och skolan. Barn tillbringar från tidiga år en allt större del av sin uppväxt utanför familjen, och barndomen har kommit att utvecklas i samverkan mellan de yrkesverksamma föräldrarna och professionella barnvårdare och barnexperter. Hemmets och familjens betydelse i barns liv har å ena sidan minskat, å andra sidan "pedagogiserats (...) och underordnats skolvärldens regelsystem", som forskaren Bengt Sandin skriver. Processen har inom forskningen ibland omtalas som statens och expertsamhällets kolonisering av familjen. Staten blev både en garant för "den goda barndomen" och genom barnen en övervakare av familjerna.

Efterhand som nya skol- och omsorgsformer (förskoleklasser, förskolor, fritidshem, fritidsgårdar) med tillhörande professioner har vuxit fram, har relationerna mellan barn, familj och institution påverkats. Eftersom också barns fritid ofta är välplanerad och fylld av aktiviteter, talar Jens Qvortrup om den organiserade barndomen och att nutidens barn är organiserade barn. De nya verksamheterna är särskilda rum eller platser för barn och barndom, formade av vuxna, vid sidan om de traditionella utbildningsinstitutionerna och förknippas med professionalisering av vissa yrkesgrupper, där varje grupp har sina specifika egenintressen. Skolan blir på så sätt en plats där olika yrkesgrupper konkurrerar med varandra.

Från början höll sig skolan oberoende gentemot hemmen, för att garantera ett likvärdigt bemötande av alla barn. Men sedan slutet av 1980-talet har gränsen mellan hem och skola alltmer överskridits. Det innebär att föräldrarna har blivit delaktiga i själva institutionaliseringen av barndomen. Samtidigt som denna i Sverige har nått långt jämfört med i andra välfärdsstater innebär omstruktureringen av samhället att föräldrarnas betydelse ökar. Åter är det föräldrarna och inte staten eller det offentliga som garanterar barnens välfärd. Institutionaliseringsen håller enligt Marie Karlsson på att familjiseras. Skolan efterfrågar föräldrarnas och barnens delaktighet av demokratiska skäl, men också för att eleverna ska prestera bättre vilket ökar skolans måluppfyllelse. Detta innebär enligt Ingegerd Tallberg Broman ett hot mot likvärdigheten, eftersom det är de resursstarka föräldrarna som får mer inflytande i skolan. Parallellt har lärarna och pedagogerna i både skolan och förskolan fått mer arbete med familjerna, i form av utvecklingssamtal och skriftlig dokumentation. Många lärare upplever sig ha blivit mångsysslare med allt mindre tid över för det som en gång var deras huvuduppgift – undervisningen.

En annan konsekvens av det framväxande pedagogiserade expertsamhället är det Bengt Sandin kallar ”det schemalagda vetenskapligt planerade barnet”. En väl utvecklad fosterdiagnostik och neonatalvård liksom möjligheterna till adoption och insemination gör exempelvis att barn idag blir ett självklart tillval för i princip alla kvinnor och män oavsett i vilken typ av relation de lever. Det är också inom denna ram man ska förstå ensamstående och homosexuellas rätt att adoptera. Barn blir

sedan inte bara sina föräldrars livsprojekt, utan de blir också föremål för olika samhälleliga professionsprojekt, till exempel skolans dokumentation, projekt och försöksverksamheter. I det framväxande gransknings- och utvärderingssamhället är barn i skolan och förskolan i allt högre grad från en tidig ålder föremål för mer eller mindre vetenskapliga bedömningar och dokumentationer, som inte längre stannar vid ren kunskapsbedömning utan även omfattar barnens personlighet och hemförhållanden. Samtidigt fostras barnen till ansvarsfulla och initiativtagande ”projektledare för sina egna livsprojekt”, som Lars Dencik skriver i *Välfärdens barn eller barns välfärd? Om tillsyn, hänsyn, och felsyn*.

Familjen som inrättning har däremot inte försvagats. Tvärtom, menar Bengt Sandin, har välfärdsstaten och institutionaliseringen hittills möjliggjort för svaga familjebildningar att hålla samman, exempelvis genom att underlätta för ensamstående och familjer med svag ekonomi. Lars Dencik är av samma mening, men betonar familjens förändrade betydelse. Familjen får idag en funktion som tillflykt för familjemedlemmarnas behov av bekräftelse, intimitet och stabilitet, som motvikt till den ofta turbulenta och socialt krävande tillvaron utanför hemmet, där de var och en på sitt håll annars tillbringar största delen av sina dagar. Paradoxen är som framgått, att familjerna samtidigt överbelastas med en mängd andra uppgifter, vilket gör det svårt för dem att uppfylla denna viktiga funktion.

Institutionalisering och individuering

Omsorgs- och utbildningsverksamheterna innehåller bortsett från det rent fysiska sammanhanget även sociala

sammanhang. Dessa handlar för barnens del om deras vardag och sociala liv, om deras möte med andra människor inom ramarna för de fysiska rummen, om deras kamratrelationer och möjligheter att finna avskildhet.

Den allt längre och inledningsvis enhetliga skol- och omsorgsperioden i barns liv har i ett historiskt perspektiv bidragit till att dels avskilja barndomen från vuxenvärlden och arbetslivet, dels förlänga, individualisera och homogenisera barn- och ungdomstiden. Det sistnämnda fenomenet brukar benämnas *individuering*. Jan Kampmann beskriver individuering som en process i form av ett ömsesidigt förhållande mellan individualisering och institutionalisering. Å ena sidan handlar det om ökad individuell frihet från tidigare band, som familj och klass. Å andra sidan innebär det ett nytt slags styr- och kontrollsystem som grundar sig i att barn självmant får ett ökat ansvar för sin egen utveckling och sitt eget lärande. Det sista ställer krav på en viss sorts personlighet. Både vuxna och barn måste kunna uttrycka och hävda sin individualitet, det vill säga förverkliga sig själva, i kontrast till plikt-känsla och tidigare givna samhällsroller. Detta kräver att man tar eget initiativ och ansvar. Skollivet innebär därför för barnens del att de långt ned i åldrarna måste lära sig ett vuxenbeteende genom att kontrollera känslor, tankar och tid samt anpassa sig till grupper av kända och okända människor. Socialantropologen Åsa Bartholdsson visar hur detta både förutsätter och skapar en viss elevtyp. Det handlar om en elev och ett barn som förmår leva upp till och själv reglera sitt beteende i enlighet med normerna och vissa önskvärda egenskaper, såsom att vara positiv, sig själv, empatisk samt i lagom mån både extro-

vert och introspektiv. "Det önskvärda barnet" uppträder därutöver, enligt pedagogerna Anette Emilson och Eva Johansson, redan i förskolan som omtänksamt, demokratiskt och disciplinerat.

I en nordisk studie om barns skolliv har Lars Dencik funnit att barn inte längre passivt socialiseras in i olika sammanhang, utan att så snarast sker genom en aktiv självsocialisering. Dencik uttrycker det som att barnen "tränar efter tillhörighet" och i detta, menar han, speglas en tidigare förbisedd socialiseringsdrift. I retoriken talas det som framgått om "det kompetenta barnet". Barn och individer som inte lyckas hävda sig skuldbeläggs indirekt enligt den rådande egenansvarsideologin som ansvariga för sina egna misslyckanden samt för att marginalisera sig själva.

Idén om "det kompetenta barnet" som tar för sig av livet kommer på så vis att fungera som en av samtidens myter, det vill säga ett av de ideal som det "normala" ansvarskännande barnet måste leva upp till. Exempel på andra sådana samtidsmyter är "en skola för alla", "det mångkulturella samhället", "det livslånga lärandet" och "ett aktivt medborgarskap".

Ett rationellt och socialt fungerande barn som vet vad det behöver och på det sättet kan ledsaga sina föräldrar i många frågor. Detta barn står inte i kontrast till den vuxne, utan är likt den vuxne i många avseenden och betraktas som tillhörig en social grupp med rättigheter och en förmåga att agera i samhället.

DEN MODERNA BARNDOMEN OCH BARNS VARDAGSLIV AV GUNILLA HALLDÉN

Forskargruppen i projektet Mångkontextuell barndom diskuterar i ett temanummer i tidskriften *Educare* (2009/2–3) konsekvenserna av den dolda styrningen och regleringen av barndomen. Bland annat ställer några artiklar frågan om vilka ideal som präglar skolans kamratkulturer och värdegrundsarbete.

Konsumtionskultur, massmedier och IT i barns liv och lärande

Parallellt med att barndomen har institutionaliserats, har gränserna mellan det privata och det offentliga även på andra sätt upplösts. Inte minst har medierna under det senaste halvsekleet bidragit till att föra in offentligheten i hemmen, först rakt in i våra vardagsrum, men numera i allt högre grad rakt in i "barnkammaren". Till barns "leksaker" hör idag vanligtvis både tv och dator. För det första handlar diskussionen inom detta område om mediernas eventuellt skadliga inverkan på barn, inte minst när det gäller Internet samt vålds- och porrkildringar. För det andra handlar det om barns underrepresentation i medier samt program om, för och med barn. För det tredje diskuteras barns meningsskapande och möjligheter till identifikation utifrån det mediestoff de i sin vardag och på sin fritid tar del av, samt skolans eventuella roll i detta.

I en kunskapsöversikt om barns konsumtionsmönster framgår det hur dessa mönster påverkas av familj och vänner i ett komplext och paradoxalt samspel. Familjen kan fungera som både resurskälla och kontroll, medan kamratkulturen handlar om gemenskap och identitetsskapande. De ökade individualiseringstendenserna i samhället innebär att individens identitet förvärvas i

högre grad idag än förr, vilket gör konsumtionsvaror till viktiga identitetsmarkörer. De ger barnen ett socialt och kulturellt kapital och därmed en position i förhållande till andra barn. Genom att använda globalt gällande symboler, som leksaker, kläder, mobiltelefoner, datorspel och tv-program, kan barn och unga förhålla sig till olika sociala hierarkier och uttrycka sin identitet. Paradoxen är att barnen, för att få tillträde till olika gemenskaper, måste äga och göra detsamma, exempelvis klä sig likadant, samtidigt som det för att uppnå popularitet är viktigt att inom dessa ramar hävda sin individualitet. Att både "vara sig själv" och bli populär innebär alltså att man anpassar sig till kamratkulturen som ofta bestäms av ålder, kön och klass. Ett tydligt exempel är gruppen 7–12 åringar som i forskningssammanhang ibland omnämns *tweenies*, eftersom de befinner sig *in between* barn och tonåring. Barnen i den här gruppen markerar sin position genom att anamma en "tonårsstil", där de tar avstånd från leksaker och annat som kan identifieras med barnligt beteende.

Ebba Sundin har undersökt dagstidningar utifrån ett barnperspektiv, bland annat hur barn förhåller sig till och skildras i tidningarna. Det visar sig att barn är intresserade av att följa med i nyhetsutvecklingen, men att de helst läser om andra barn och det som ligger nära dem själva, samt att barn som förekommer i pressen får mindre utrymme än vuxna och i högre grad förblir anonyma. På senare år har barn emellertid blivit alltmer synliga i svenska tv-program, i olika programtyper – från program som Småstjärnorna, Lilla melodifestivalen, Idol och Wild Kids, där barn konkurrerar i imiterade vuxenprogram, till

program där barnen bidrar i produktionen, som konsumentmedvetna Rea. Ett par frågor som infinner sig i båda fallen är vilka barn det egentligen är som får möjlighet att synas eller komma till tals i medierna, och vad det innebär för barns lärande i allmänhet. Det handlar också om barns integritet i en tillvaro där gränserna mellan det privata och offentliga håller på att utplånas.

Sexualiseringen av medierna (inklusive Internet), populärkulturen och barndomen som sådan diskuteras i flera arbeten. Populärkulturen i sig påstås ibland vara skadlig för barnen, men allt oftare banaliseras den liksom sexualiseringen av densamma. Barndomens oskuld och sårbarhet framställs då som en vuxen medelklasskonstruktion, och barnen framhävs som medvetna och kompetenta aktörer, som på ett lekfullt sätt kan hantera och förhålla sig till intrycken i sin omvärld, utan att ta skada på det vis vuxna föreställer sig. Samtidigt antyds i vissa arbeten att medieidealerna bidrar till att skapa ett narcissistiskt begär efter att vara begärd, där både flickors och pojkars blick riktas mot den kvinnliga kroppen. Pedagog Solweig Hägglund använder begreppet banal/banalisering för att beskriva hur "företeelser, som av etiska, moraliska eller andra skäl egentligen borde ifrågasättas och motarbetas, kan passera utan att man höjer på ögonbrynen eller ingriper", i hennes fall mobbning. Företeelsen i fråga har blivit så vardaglig och "normaliserad" att ingen ser eller bryr sig särskilt mycket om att den förekommer. Än mindre går det då att kritisera eller ifrågasätta.

Frågan som också här infinner sig är vad som i det här fallet kan och bör betraktas som vuxnas omsorgsansvar, utan att för den skull åter göra barn till oskyldiga och

hjälplösa individer, vilka till varje pris måste skyddas av vuxna. Eva Änggård finner till exempel att ju mer tolerant förskolan är mot populärkulturella inslag, desto mer könsstereotypa blir barnens bilder och berättelser. Dessutom förlorar barnen sin frizon och tillflykt från vuxenvärlden, om kamratgruppens kultur införlivas i den institutionella vuxenkontrollerade miljön. Detta är också i princip vad Thomas Ziehe hävdar. Med begreppet ”ovanligt lärande” vill han framhäva skolan som motkraft till vardagen och det vardagliga, ett sammanhang där nya perspektiv kan väcka nyfikenhet, motivation och lust att lära.

Datorer i barnens liv

I Birgitta Qvarsells och Kalle Löfbergs bok *Nya villkor för socialisation?: pedagogik och samhällsfilosofi om nya media* diskuterar de hur medier och informationsteknik påverkar barns vardag, bland annat Internet som en möjlig demokratisk arena. Camilla Hällgrens avhandling tar upp hur Internet används i skolan för att förebygga rasism. IT-tekniken i relation till lärande och demokrati diskuteras också i ett temanummer om teknik, kultur och utbildning i tidskriften *Utbildning & Demokrati*. Digitala mötesplatser och ungas kommunikation på nätet tas upp i tidskriften *Locus*.

En då tänkbar konsekvens av IT-samhället är enligt Birgitta Qvarsell de vuxnas oro över barns möjliga maktövertagande, vilket illustreras av begrepp som ”techno kids” och ”computer generation”.

Jonas Linderöth menar att liknande antaganden beror på att det dittills främst varit innehållet i datorspel som undersökts. Han menar att man för att nå en djupare

förståelse, måste undersöka hur barn samspelar med datorn och spelen. Hans egna resultat visar att barn ofta struntar i vad föremålen föreställer och istället fokuserar på datorspelens möjligheter. Linderoth uppmärksammar också datorspelandets språkbruk och hur barn hittar på egna ord eller använder begrepp på nya sätt för de nyheter de möter i spelen.

KK-stiftelsen har genom forskningsprojektet *IT och lärande* kartlagt forskningen på området i Sverige och sammanställt den i en kunskapsöversikt. Även Skolverket har kommit ut med en forskningsöversikt om hur skolan kan ta tillvara IT, där man bland annat förespråkar att för- och nackdelar med IT undersöks i etnografiska studier. En etnografisk studie som beskriver datorn i barns vardag är Barbro Johanssons avhandling *Kom och åt! Jag ska bara dö först. Datorn i barns vardag*. Datorspelandet är här ett kulturellt fenomen som bestäms av kön och generation, där barn och vuxna utvecklar olika förhållningssätt. Hur barnen påverkas av spelens innehåll, beror också enligt Johansson på vilken betydelse de ger dem och på själva samspelet. Även Pål André Aarsand har undersökt hur barn använder datorn i vardagen. Han uppmärksammar generationsklyftan, hur datorn påverkar hemmiljön och familjelivet samt barnens språkbruk under spelandet. Carin Falkner har undersökt ungas datorspelande i grupp.

De yngre barnens datoranvändning i skolan har uppmärksamrats av Agneta Ljung Djärf, AnnBritt Enochsson och Anna Klerfelt. Enochsson har undersökt hur en fjärdeklass använder Internet. Hon beskriver elevernas förhållningssätt som okomplicerat, klokt och reflekter-

rande. Enochsson intresserar sig också för nätmobbning. Agneta Ljung Djärf har undersökt samspelet vid datorn i förskolan och menar att kvaliteten på de lärandemiljöer som uppstår beror på pedagogernas kunskap och inställning. Även Anna Klerfelt intresserar sig för samspelet vid datorn i förskola, fritidshem och de tidiga skolåren, och specifikt för de berättelser som barnen skriver via datorn, som fungerar som länkar mellan mediekulturen och skolans pedagogiska arbete.

En artikel i ett temanummer om läromedel i tidskriften *Krut* diskuterar på vilket sätt skolan använder digitala läromedel – skapar de kreativitet eller förför? Risken är att mediets möjligheter inte kommer till sin rätt, och att mediet blir alltför styrande om läraren saknar kompetens. Detta kan yttra sig i att läraren lägger större vikt vid form än innehåll, samt att undervisningen blir slumpmässig och fragmentarisk. Mikael Alexandersson och Louise Limberg kommer fram till samma sak i sin undersökning om informationssökning och kunskapsutveckling där skolan använder sig av olika forskande arbetssätt. Om eleverna lämnas ensamma med sina uppgifter riskerar lärandet att förytligas. För att skapa djupgående lärande, menar Alexandersson och Limberg, behöver eleverna få stöd av kompetenta och kunniga lärare.

Några avslutande tankar

Forskningen verkar ha uppmärksammat de flesta perspektiven på barndom, men vi kan också konstatera att de flesta studier är små. Därför blir helhetsbilden splittrad och svår att överblicka. Det behövs en fördjupad och mer sammanhängande forskning inom flera områden som har betydelse för barns lärande. Med fördjupad menar vi då både långvariga studier och studier som belyser frågor utifrån flera olika perspektiv, nivåer, teorier och metoder samtidigt, och på så sätt ger en mer komplicerad bild av det man undersöker.

Det vi framför allt behöver är forskning om vilken betydelse olika familjesituationer har för barnens lärande och deras relation till skolan. Särskilt de familjer som blivit vanligare på senare tid, som nätverksfamiljen, regnbågsfamiljen, den etniska blandfamiljen och den karriärfokuserade medelklassfamiljen. Det vore intressant att ta del av barnens egna attityder och livsberättelser. Därutöver behövs det mer kritisk och fördjupad forskning, det vill säga forskning som inte bara handlar om de mer sociala aspekterna av barns datoranvändning, utan också utgår från barnets inre processer. Det verkar finnas en tendens att banalisera barns datoranvändning i etnografiska studier och lägga vikten vid barnens datorkompetens.

Förskolan och skolan är en viktig del av barndomen. Utöver det bestäms barns uppväxtvillkor och erfaren-

heter av deras bostadsområde, familjeliv, resurser, fritidsverksamheter, kamrater, avlägsna länder, språk, religion och mediebilder. Alla dessa fysiska, sociala, individuella och virtuella rum innebär att man idag kan tala om en mångkontextuell barndom. De kan vara en enorm källa för kunskap och lärande under rätt förutsättningar. Men lärandet måste då betraktas med lyhördhet inför elevernas olika bakgrund och erfarenheter, i relation till de normer och ideal som gäller i den aktuella situationen och som i förlängningen för den enskilda eleven kan vara antingen inkluderande eller exkluderande.

Att möta den här mångfalden i alla dess olika delar är en stor utmaning för den svenska skolan och förskolan. Man kan därför i likhet med forskaren Sven Persson påstå att all forskning om lärandets villkor handlar om mångfald: "I djupare mening innebär det att all forskning som försöker förstå och förklara villkor för lärande i de olika skolformerna är mångfaldsforskning". Detta instämmer vi i, men föredrar att tala om den hypermoderna vägkorsningen, det vill säga det intersektionella förhållningssättet. På så sätt vidgar vi begreppet så att det omfattar andra perspektiv, som genus och generation, och de makthierarkier som man förknippar med dem.

Vi menar därför också att det här förhållningssättet är användbart inom barndomsforskningen, som ju på olika sätt redan präglas av ett sådant tänkande. Det matchar därutöver bättre begreppet mångkontextuell barndom. Barn i den mångkontextuella barndomen rör sig mellan olika sammanhang och möten, som mer eller mindre stämmer överens med den övergripande samhällsordningen och med barnens hemmiljöer. Det handlar

också om möten på olika nivåer, vilket blir tydligt när man pratar om fysiska, sociala, individuella och virtuella rum. I varje mänskligt möte samspelar en mängd faktorer som ålder, social och kulturell bakgrund, kön, etnicitet, trosuppfattning, verbal och kognitiv förmåga, utseende, funktionalitet, familjesituation och geografisk hemvist. Lika självklart som det verkar, lika svårt är det ofta att i praktiken inse att det också sätter igång processer som innebär att vi inkluderar, normaliserar och skapar konsensus eller exkluderar och marginaliserar varandra. Man bör därför alltid betrakta barndom och lärande med den här vetskapen och ta hänsyn till de här bakomliggande faktorerna.

Vår tids paradox är att individcentreringen och det personliga ansvaret har skapat starkare krav på konsensus och tvingande normalitet än någonsin. Tvånget har blivit att individen ska "vara sig själv" i en gränslös och ostrukturerad tillvaro, där det egentligen handlar om att vara flexibel och kontinuerligt anpassa sig till en mängd olika situationer och människor. Därutöver betonar de nuvarande läroplanerna ansvar, flexibilitet och valfrihet, enligt den rådande samhällsideologin.

Enligt modernitetsforskaren Richard Sennett leder kraven på flexibilitet till att vår tid splittras och våra relationer förytligas, vilket i längden motverkar förtroende, genuint engagemang och ansvarstagande – och ett nytt och djupgående lärande. Frågan är hur detta påverkar de barn som idag från en tidig ålder måste vara flexibla och "vuxna", och som tidigt utvecklar en stor arsenal kompetenser, för att kunna hantera, anpassa sig till, smälta in i och förflytta sig mellan alla parallella sammanhang.

I det ständiga förflyttandet mellan olika sammanhang krävs att individen i varje stund förmår hävda, förverkliga, iscensätta och dokumentera sig själv på ett fördelaktigt och "säljande" vis. Det flyktiga "pratandet" riskerar under sådana omständigheter att få större betydelse än avsikten bakom. Den ytliga retoriken och det som syns blir viktigare än inre lärandeprocesser.

I det här sammanhanget kommer talet om ansvar paradoxalt nog att handla om att fransäga sig ansvaret, omsorgen och ödmjukheten inför andra människor för att kunna sätta sig själv i första rummet. Det stämmer överens med forskaren Magnus Dahlstedts analys av 1990-talets utbildningspolitiska systemskifte. Han menar att skolan sedan dess allt mindre har kommit att fungera som ett fördelningspolitiskt verktyg, det vill säga "en skola för alla", och i stället alltmer blivit en scen för resursstarka elevers individuella projekt. Jämlikhet har ersatts av likvärdighet, och arbetsmarknaden bestämmer i hög grad skolans villkor. Den ideala medborgaren framstår som "ett aktivt, självmedvetet och ansvarstagande subjekt, som sätter sig själv i förgrunden", skriver Dahlstedt. Ett exempel är skolan där resursstarka föräldrar tar över, ett av de samtidsfenomen som kan vara svåra att urskilja i den egna samtiden. Det lägger grunden för ett synsätt som inte bara motverkar omtanken om andra, utan också nytt lärande.

Att skapa förståelse för nya eller avvikande tanke-sätt, och i djupare mening sätta sig in i medmänniskors annorlunda perspektiv kräver tid och engagemang, reflektion och dialog. Forskare som Gunilla Halldén och Mats Trondman talar om behovet av tillit och närvaro,

samt tankesätt där yttre relationer och inre tankeprocesser möts. I en gemenskap som består av skillnader, där det inte är konsensus och det gemensamma utan just olikheterna som förenar, blir yttre olikheter oviktiga. Tvånget att "vara sig själv" utåt på ett visst sätt, kan då bytas ut mot att verkligen vara sig själv i en genuint tillåtande miljö, där saker och ting kan dryftas öppet och därmed leda till nytt djupt och "ovanligt" lärande.

Referenser

- Aarsand, Pål (2008). Digital kompetens i barns vardag. *Locus* 2, s. 17–30.
- Aarsand, Pål André (2007). *Around the screen: computer activities in children's everyday lives*, Department of Child Studies, Linköping Studies in Arts and Science no. 388. Linköpings universitet: Tema barn.
- Alanen, Leena (2001). Explorations in generational analysis. I L. Alanen & B. Mayall (ed.) *Conceptualizing child-adult relations* (pp. 11–22). London & New York: Routledge Falmer.
- Alexandersson, Mikael & Limberg, Louise (2004). Informations-sökning och kunskapsutveckling. I *Textflytt och sökslump – informationssökning via skolbibliotek* (kapitel 8). Forskning i fokus nr 18. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Alerby, Eva (2000). Vart tar tiden vägen i skolan? *Locus* 2, s. 36–43.
- Andrae Thelin, Annika & Solstad, Karl Jan (2005) *Utbildning i glesbygd – samspel eller konflikt? En kunskapsöversikt*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Aretun, Åsa. (2007). *Barns "växa vilt" och vuxnas vilja att forma. Formell och informell socialisation i en muslimsk skola*. Linköping Studies in Arts and Science no. 399. Linköpings universitet: Tema barn.
- Ball, Stephen (2006). Big policies/small world. An introduction to international perspectives in education policy. I Ball, S (ed.) *Education Policy and Social Class. The selected works of Stephen J. Ball*. (s. 67–78). Routledge.
- Bartholdsson, Åsa (2008). *Den vänliga maktutövningens regim – om normalitet och makt i skolan*. Stockholm: Liber.

- Bartholdsson, Åsa (2007). *Med facit i hand. Normalitet, elevskap och vänlig maktutövning i två svenska skolor*. Stockholm studies in Social Anthropology 61. Stockholm.
- Bartholdsson, Åsa (2003). *På jakt efter rätt inställning*. I Persson, A (red.) Skolkulturer. Lund: Studentlitteratur.
- Bartley, Kristina (2001). FN:s konvention om barnets rättigheter. Om perspektiv och innehåll med relevans för skolan. *Utbildning & demokrati*. 2, s. 25–37.
- Bergnéhr, Disa. (2008). *Timing parenthood: independence, family and ideals of life*. Linköping studies in arts and science no. 432. Linköping University: Department of Child Studies.
- Bernstein, Basil (1997). Class and Pedagogies: Visible and invisible. In A. H. Halsey, H. Lauder, Ph. Brown & A. S. Wells (Eds.) *Education – Culture, Economy, Society* (pp. 59–79). Oxford: Oxford University Press.
- Bernstein, Basil (1983). Om samhällsklass och den osynliga pedagogiken i B. Bernstein & U. P.Lundgren (Red.), *Makt, kontroll och pedagogik. Studier av den kulturella reproduktionen* (s. 48–65). Stockholm: Liber.
- Bernstein, Basil (1975). Class and Pedagogies: Visible and invisible. In B. Bernstein, *Class, Codes and Control. Volume 3 Towards a Theory of Educational Transmissions* (pp. 116–161). London: Routledge.
- Björvall, Katarina (2009). Det löser sig – inte. *Pedagogiska magasinet* 2, s. 33–37.
- Björklid, Pia (2005). *Lärande och fysisk miljö. En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- BO2008. *Sverige äger! Barn och unga berättar om sitt land*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- BR2007:04. Barnombudsmannen rapporterar. *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom*. Persson, Lotta (red.) Barnombudsmannen, Statistiska centralbyrån.
- Brantefors, Lotta (1998). Den paradoxala frågan om etnocentrismen. *Utbildning & Demokrati*, 1, s. 33–50.

- Brembeck, Helelene, Johansson, Barbro & Kampmann Jan (eds.) (2004). *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies*. Roskilde university press.
- Brembeck, Helene (2003). Den "nya" mödrarna. I Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (red.) *Nätverksfamiljen*. (s. 100–117). Stockholm: Natur & kultur.
- Bunar, Nihad (2007). Valfrihet och anti-segregerande åtgärder. När skolpolitik och integrationspolitik möts i det socialt, etniskt och symboliskt polariserade urbana rummet. *Utbildning & Demokrati* 3, s. 75–96.
- Bunar, Nihad (2001). *Skolan mitt i förorten. Fyra studier om skola, segregation, integration och multikulturalism*. Akademisk avhandling. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Bäck-Wiklund, Margareta. (2001). Senmodernt familjeliv och barns vardag. I Bäck-Wiklund, Margareta & Lundström, Tommy (red.) *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur och kultur.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Bergsten, Birgitta (red). (1997). *Det moderna föräldraskapet: en studie av familj och kön i förändring*. Bokförlaget Natur & Kultur.
- Bäck-Wiklund, Margareta, Franséhn, Mona, Johansson, Helena & Johansson, Thomas. (2003). *Den dolda könsdiskursen: mödrar, söner och frånvarande fäder*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas red. (2003). *Nätverksfamiljen*. Stockholm: Natur & kultur.
- Bäckström, Lena (2006). *Barn i bon: en intervjustudie med 11-åringar om familj, fostran och dagligt liv*. Lund: Pedagogiska institutionen, Lunds universitet.
- Carling, Maria & Cleve, Elisabeth (2005). *Sopa lagom! Bättre balans i curlingfamiljen*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Carlsson, Reidun & Rydin, Ingeborg (1998). Den mångkulturella kontexten – att definieras som problem. *Utbildning & Demokrati* 1, s. 51–68.

- Cetrez, Önver (2000). Vilsen uppväxt mellan två kulturer. *Locus*/1.
- Corsaro, W. A. (2005). *The Sociology of Childhood*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Cromdal, Jakob & Evaldsson, Ann-Carita red. (2003). *Ett vardagsliv med flera språk*. Stockholm: Liber.
- Dahlstedt, Magnus (2007). I val(o)frihetens spår: Segregation, differentiering och två decennier av skolreformer. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 1, s. 20–38.
- Dahlberg, Gunilla (2003). Är olikheten vår största likhet. Om välkommandets och gästfrihetens pedagogik. *Locus* 2, s. 4–15.
- Dencik, Lars. (2005). *Mennesket i postmoderniseringen: om barndom, familie og identiteter i opbrud*. Værløse: Billesø & Baltzer.
- Dencik, Lars (1999a). Fremtidens barn – om postmoderniseringen og socialisering. I Dencik, L & Schultz Jørgensen, P (red.) *Born og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels forlag.
- Dencik, Lars (1999b). Små börns familieliv – som det formes i samspillet med den udenomsfamiliarne børneomsorg. Et komparativt nordiskt perspektiv. I Dencik, L & Schultz Jørgensen, P (red.) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels forlag.
- Dencik, Lars (1995). Vålfärdens barn eller barns vålfärd? Om tillsyn, hänsyn, och felsyn. I L. Dahlgren & K. Hultqvist (Red.) *Seendet och seendets villkor. En bok om barns och ungas vålfärd* (s. 63–105). Stockholm: HLS Förlag.
- Educare (2009). En gränsöverskridande skola. Om olika former av styrning och reglering i barndomen eller Mångkontextuell barndom?! Temanummer 2–3.
- Eilard, Angerd (2009). Grundskolans läseböcker: barndom i förändring. *Educare* 2–3, s. 155–192.
- Eilard, Angerd (2008). *Modern, svensk och jämställd. Om barn, familj och omvärld i grundskolans läseböcker 1962–2007*. (Malmö Studies in Educational Sciences No. 38). Malmö: Malmö Högskola.

- Eilard, A. (2004). Genus och etnicitet i en "läsebok" i den svenska mång-etniska skolan. *Pedagogisk forskning i Sverige* 4, s. 241–262.
- Eklund, Monica (2008). *Interkulturellt lärande. Intentioner och realiteter i svensk grundskola sedan 1960-talets början*. Doktorsavhandling. Luleå: Luleå tekniska universitet: Institutionen för lärarutbildning.
- Emilson, Anette & Johansson, Eva (2008). "The Desirable Toddler in Preschool – Communicated Values in Teacher and Child Interactions" i Emilson, A, *Det önskvärda barnet. Fostran uttryckt i vardagliga kommunikationshandlingar mellan lärare och barn i förskolan*. Akademisk avhandling. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Englundh, Elisabeth (2004)). På guidad tur med barnkonventionen. I Balldin, J. & Qvarsell, B. *Barns villkor och rättigheter. Sex uppsatser om barns plats i den pedagogiska diskursen och praktik* (s. 57–65). Utvecklingspsykologiska seminariets skriftserie nr. 71. Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.
- Engström, Susanne, Selander, Staffan & Åkerfeldt, Anna (2006). Kreativa eller förförda? – Om elevers användning av digitala läromedel. *Krut* 2–3, s. 40–53.
- Enochsson, AnnBritt. (2001). *Meningen med webben: en studie om internetsökning utifrån erfarenheter i en fjärdeklass*. Karlstad: Institutionen för utbildningsvetenskap, Karlstads universitet.
- Enochsson, AnnBritt & Olin, Fredrik (2007). Trakasserier och mobbning på den virtuella arenan. I Thors, Ch. (Red.) *Ustött – en bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Evaldsson, Ann-Carita (2009). "Ja va inte mobbad – ja sa att ja va retad nån gång ja men inte jämt" Verbal mobbning och normerande praktiker i flickors relationsprat. *Educare* 2–3, s. 135–154.

- Evaldsson, Ann-Carita (2002). Sociala och språkliga gränsdragningar bland elever i en mångkulturell skola. *Pedagogisk forskning i Sverige* 1, s. 1–16.
- Evaldsson, Ann-Carita (2000). För jag är bäst på svenska! Om sociala och språkliga ordningar i en mångkulturell skola. *Utbildning och Demokrati* 2, s. 29–48.
- Evaldsson, A-C. & Corsaro, W. (1998). Play and Games in the Peer Cultures of Preschool and Preadolescent Children: An Interpretative Approach. *Childhood: A global journal of child research* (5) 4, s. 337–402.
- Falkner, Carin (2008). Datorspelande som bildning och kultur. *Locus* 2, s. 31–54.
- Fast, Carina (2009). Barbie och Pokémon – betydelsefulla inslag i barns textvärldar. I Banér, Anne (red.) *"Allt blir en vara" Barn, kultur och konsumtion*. Stockholms universitet: Centrum för barnkulturforskning.
- Felitzen, Cecilia von (1997). Barnkonventionen och massmedierna. I *Barnens bästa – en antologi* (s. 93–108). Bilaga till Barnkommitténs huvudbetänkande Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige. SOU-rapport nr. 116. Stockholm: Socialdepartementet.
- Forsberg, Lucas (2009). *Involved Parenthood. Everyday Lives of Swedish Middle-Class Families*. (Linköping studies in arts and science). Linköping: Tema barn, Linköpings universitet.
- Fritzell, Christer (1998). Skolans värdegrund – samhällsutveckling och pedagogikens demokratisering. *Utbildning & Demokrati*, 2, s. 41–55.
- Gerle, E. (2000). *Mångkulturalism – för vem?* Nora: Nya Doxa.
- Gustafsson, Lars H. (2007). Hård disciplin ger inre lugn och ro. *Krut*, 2: s. 5–9.
- Gustafsson, Jan-Eric (2006). *Lika rättigheter likvärdig utbildning? En sammanfattning av studien Barns utbildningssituation – bidrag till ett kommunalt barnindex*. Rädda Barnen.

- Gustafson, Katarina. (2006) *Vi och dom i skola och stadsdel: barns identitetsarbete och sociala geografier*. Uppsala studies in Education no. 111. Uppsala University.
- Göthlund, Anette (2002). Den frånvarande kroppen. Dagens bildkultur och unga kvinnors identitetsskapande. *Locus* 4, s. 4–18.
- Halldén, Gunilla red. (2007). *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlssons.
- Halldén Gunilla (2003). Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning i Sverige* 1–2, s. 12–23.
- Halldén, Gunilla (1999). Foraelldraperspektiv og börneperspektiv på familjeliv og den gode barndom. I Dencik, L & Schultz Jørgensen, P (red.) *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels forlag.
- Halldén, Gunilla, Hydén, Margareta & Zetterqvist Nelson, Karin (2003). Familjeliv och homosexualitet. I Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (red.) *Nätverksfamiljen* (s. 172–192). Stockholm: Natur och kultur.
- Harju, Anne (2008). Barns vardag med knapp ekonomi: en studie om barns erfarenheter och strategier. Växjö. University press.
- Hernwall, Patrik (2002). Digitala mötesplatser. Om barn och e-kommunikationens erbjudanden. *Locus* 3, s. 20–36.
- Hirdman, Anja (2002a). Tilltalande bilder. Den mediala kroppen i två veckotidningar. *Locus* 4, s.19–31.
- Hjort, Torbjörn. (2004). *Nödvändighetens pris: konsumtion och knapphet bland barnfamiljer* Lund dissertations in social work 20. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Hjort, Torbjörn. (2000). *Konsumtion under knapphet: en nordisk kunskapsöversikt*. Rapport no. 5. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Hjort, Torbjörn & Salonen, Tapio (2000). *Knapphetens boningar: om fattiga barnfamiljers boende och ekonomi*. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.

- Hougaard, Bent (2002). *Curling-forældre og service-børn: debat om vort nye børnesyn* Vejle: Hougaard
- Hübinette, Tobias (2006). Att leva i den andres kropp. Om transrasiala erfarenheter och identifikationer i utlandsadopterades självbiografier. *Locus* 4, s. 16–31.
- Hultqvist, Kenneth (2002). Barnet har blivit sin egen entreprenör. Hur barnet blir till i dagens tänkande om utbildning. *Locus* 2, s. 4–21.
- Hultqvist, Kenneth & Dahlgren, Lars (1995). (red.) *Seendet och seendets villkor. En bok om barns och ungas välfärd*. Stockholm: HLS Förlag.
- Hwang, Philip (2005). *Pappapusslet – vilka är bitarna och hur får man ihop det?* Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Hällgren, Camilla (2006). *Researching and Developing Swedkid: A Swedish Case Study at the Intersection of the Web, Racism and Education*. Doktorsavhandling i Pedagogiskt arbete Nr 5. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för matematik, teknik och naturvetenskap.
- Hällgren, Camilla, Granstedt, Lena & Weiner, Gaby (2005). *Överallt och ingenstans. Mångkulturella och antirasistiska frågor i svensk skola: en kunskapsöversikt*. Umeå: Umeå universitet, Institutionen för matematik, teknik och naturvetenskap.
- Hägglund, Solveig (2007). Banal mobbning – en vardagsföreteelse i förskola och skola. (s. 97–108) I Christina Thors (red.). *Utstött – en bok om mobbning*. Pedagogiska magasinets skriftserie, nr. 6. Stockholm: Lärarförbundet.
- Hägglund, Solveig (2006). Det hela barnet – vem är det? Reflektioner i anslutning till till några texter till Nel Noddings. *Utbildning & Demokrati* 1, s. 43–60.
- Hägglund, Solveig (2001). ”När var tar sin...” Några tioåringar om kamratrelationer i skolan. *Locus* 4, s. 32–43.
- Högdin, Sara (2007). *Utbildning på (o)lika villkor: om kön och etnisk bakgrund i grundskolan*. Akademisk avhandling. Rapport i socialt arbetet nr 120. Stockholms universitet: Institutionen för socialt arbete.

- Högdin, Sara (2006). Hemmets resurser. Om ungdomars upplevelser av föräldrars stöd och engagemang i deras skolgång. *Pedagogisk forskning i Sverige* 1, s. 1–19.
- James, Allison & Prout, Alan Eds. 1997 (1990). *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: Falmer Press.
- Johansson, Barbro (2009). Sparare, delegerare och hedonistiska konsumtionsnjutare. Olika sätt att vara barnkonsument. I Banér, Anne (red.) *"Allt blir en vara" Barn, kultur och konsumtion*. Stockholms universitet: Centrum för barnkulturforskning.
- Johansson, Barbro (2001). Kompetenta kids och valhänta vuxna. *Locus* 2, s 4–14.
- Johansson, Barbro (2000). *Kom och ät! Jag ska bara dö först Datorn i barns vardag*. Akademisk avhandling. Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Johansson, Barbro (1996). Kära barn. I Brembeck, H & Johansson, B (red.) *Postmodern barndom* (s. 179–204). Etnologiska föreningen i Västsverige.
- Jonasson, Kalle (2009). *Klungan och barndomens sociala rum. Socialt gränsarbete och figurationer i rastfotbollen*. Licentiatavhandling. Malmö högskola: Lärarutbildningen.
- Jutengren, Göran. (2004). *Dealing with intergenerational disagreements: parental authority in Swedish families*. Akademisk avhandling. Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.
- JämO (2006). *Föräldraskap. Kunskaps- och nulägesrapport*. Stockholm: Jämställdhetsombudsmannen.
- Karlberg-Granlund, Gunilla (2009). *Att förstå det stora i det lilla. Byskolan som pedagogik, kultur och struktur*. Åbo akademi: pedagogiska fakulteten.
- Karlsson, Marie (2006). *Föräldraidentiteter i livsberättelser*, Acta Universitatis Upsaliensis: Uppsala studies in Education 112. Uppsala: Uppsala Universitet.

- Kampmann, Jan (2004). Societalization of Childhood: New Opportunities? New Demands? I Brembeck, H., Johansson, B. & Kampmann, J. (eds.) *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies* (s. 127–152). Roskilde university press.
- Kampmann, Jan (1998). *Børneperspektiv og børn som informanter*. Roskilde universitetscenter: Börnerådet
- Kjellman, Ann-Christin (2001). "Hurra för valfriheten" – men vad ska vi välja?: val av grundskola i Stockholm åren 1994–96. *Studies in educational sciences* 34. Stockholm: HLS förlag.
- Klapp Lekholm, Alli (2008). *Grades and grade assignment: effects of student and school characteristics*. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborgs universitet.
- Klerfelt, Anna (2007). *Barns multimediala berättande. En länk mellan mediakultur och pedagogisk praktik*. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborgs universitet.
- Klerfelt, Anna (2002b). Sagor i ny skepnad – barn berättar med datorer. I Säljö, R. & Linderöth, J. (red.) *Utmaningar och e-frestelser. IT och skolans lärkultur*. Stockholm: Bokförlaget Prisma.
- Klerfelt, Anna (2002a). *Var ligger forskningsfronten? 67 avhandlingar i barnpedagogik under två decennier, 1980–1999*. Stockholm: Skolverket.
- Klinth, Roger (2002). *Göra pappa med barn: den svenska pappapolitiken 1960–95*. Linköping studies in arts and science no. 265. Umeå: Borréa förlag.
- Kolfjord, Ingela (2009). Alternativ konflikthantering. Hur kamratmedling kan påverka elevers relationsskapande. *Educare* 2–3, s. 117–134.
- Kristjánsson, Baldur (2001). *Barndomen och den sociala moderniseringen: om att växa upp i Norden på tröskeln till ett nytt millennium*. Stockholm: HLS Förlag.
- Kristjánsson, Baldur (1995). Varandets barndom – (be)varandets barnforskning. I *Seendets och seendets villkor. En bok om barns och ungas välfärd* (s. 29–62). Stockholm: HLS Förlag.

- Kågeson, Per (2005). *Tid för barn? En analys av samhällets omsorg om de yngsta*. Stockholm: SNS förlag.
- Lahdenperä, Pirjo Red. (2004). *Interkulturell pedagogik i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Jörgen (2007). *Om föräldrars tidspress – orsaker och förändringsmöjligheter. En analys baserad på Statistiska centralbyråns tidsdata*. Forskningsrapport nr. 139. Göteborgs universitet: Sociologiska institutionen.
- Larsson Sjöberg, Kristina (2003). Mamma, pappa, styvpappa – barn: föräldraskap i länkade familjesystem. I Bäck-Wiklund, Maragareta & Johansson, Thomas (red.) *Nätverksfamiljen* (s. 83–99). Stockholm: Natur & kultur.
- Larsson Sjöberg, Kristina (2000). *Barndom i länkade familjesystem: om samhörighet och åtskillnad*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lee, Nick (2001). *Childhood and Society. Growing up in an age of uncertainty*. Maidenhead: Open University Press.
- Liljestrand, Johan (1999). Fostran mot bestämda värden och värdepluralism – två oförenliga teman i Lpo-94? *Utbildning & demokrati* 1, s. 127–137.
- Lind, Ulla (2001). *Positioner i svensk barnpedagogisk forskning: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket
- Linderöth, Jonas (2004). *Datorspelandets mening: bortom idén om den interaktiva illusionen*. Göteborg studies in educational sciences no. 211. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Ljungberg, Caroline (2005). *Den svenska skolan och det mångkulturella – en paradox?* Malmö högskola: IMER, Linköpings universitet: Tema Etnicitet.
- Ljung-Djärf, Agneta (2004a). *Spelet runt datorn: datoranvändande som meningsskapande praktik i förskolan*. Malmö studies in educational sciences no. 12. Malmö högskola: Lärarytbildningen.
- Ljung-Djärf, Agneta (2004b). *Spelet vid datorn. Dynamiken vid barns samvaro runt datorn i förskolan. Pedagogisk forskning i Sverige*, 2, s. 115–128.

- Locus/tidskrift för forskning om barn och ungdomar Institutionen för individ, omvärld och lärande vid Lärarhögskolan i Stockholm: (2009/3–4) Tema(jubileums)nummer: Barnperspektivets betydelse. (2004/1) Temanummer: Konsumtion.
- Lpo94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*. Stockholm: Skolverket.
- Lundby, Erika (2009). Konsumtion i barns gemenskaper. I Banér, Anne (red.) *"Allt blir en vara" Barn, kultur och konsumtion*. Stockholms universitet: Centrum för barnkulturforskning.
- Lundby, Erika (2008). *Kunskapsöversikt över barns konsumtionsmönster*. Rapportserie i socialt arbete, nr 1. IVOSA, Växjö universitet.
- Lundqvist Åsa (2008). Familjens kris *Tidskrift för genusvetenskap*/1, s. 79–93.
- Lunneblad, Johannes (2006). *Förskolan och mångfalden: en etnografisk studie på en förskola i ett multietniskt område* Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg.
- Löfberg, Kalle & Qvarsell, Birgitta red. (2000) *Nya villkor för socialisation?: pedagogik och samhällsfilosofi om nya media*, Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen.
- Magnusson, Jenny (2008). *Fokus ålder – betydelserelationer och betydelseförändring i användning*. Linköping Studies in Arts and Science No 440 Studies in Language and Culture No 12 Linköpings universitet: Institutionen för kultur och kommunikation.
- Moinian, Farzaneh (2005). Dagboken på nätet – en mötesplats och en arena för identitet. *Locus* 3–4, s. 56–69.
- Moss, Peter (2006). *Beyond Early Childhood Education and Care*. Paper presented at Early Childhood Education and Care Conference in Stockholm 13–15 June 2001.
- Moqvist, Ingeborg (1997). *Den kompletterade familjen. Föräldraskap, fostran och förändring i en svensk småstad*, Akademisk avhandling Pedagogiska institutionen, Umeå universitet.

- Månsson, Annika (2008). "The construction of "the competent child" and early childhood care: Values education among the youngest children in a nursery school." *Educare* 3, s. 21–41.
- Norberg-Schönfeldt, Magdalena (2007). *The Phase-out of the Nuclear Family? Empirical Studies on the Economics and Structure of Modern Swedish Families*. Department of Economics, Umeå universitet.
- Nordberg, Marie & Saar, Thomas (2005). Moralisk panik ersätter kulturanalys. *Krut* 4, s. 44–63.
- Näsman, Elisabet (1994). Individualization and Institutionalization of Childhood in Today's Europe. In Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G. & Wintersberger, H. (eds.) *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Avebury: Ashgate Publishing Ltd.
- Näsman, Elisabet & Gerber, Christina von (1996). *Mamma, pappa utan jobb*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Persson, Sven. (2008). *Forskning om villkor för yngre barns lärande i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Vetenskapsrådets rapportserie 11. Stockholm. Vetenskapsrådet.
- Persson & Tallberg Broman (2002). "Det är ju ett annat jobb". Förskollärare, grundskollärare och lärarstuderande om professionell identitet i konflikt och förändring. *Pedagogisk forskning i Sverige* 7, s. 257–278.
- Phoenix, Ann (2003b). Skolans krav – och manlighetens. *Pedagogiska magasinet* 4, s. 24–27.
- Poohl, Daniel (2005a). Rätten till en skola. *Krut* 3, s. 11–20.
- Poohl, Daniel (2005b). Vi ska inte bli några jävla akademiker. *Krut* 4, s. 11–15.
- Qvarsell, Birgitta (2003a). Barns perspektiv och mänskliga rättigheter. Godhets-maximering eller kunskapsbildning? *Pedagogisk forskning i Sverige* 8, s. 101–113.
- Qvarsell, Birgitta (2003b). En skola för barn? Eleverna, styrdokument och åtgärderna. *Locus* 3, s. 28–38.

- Qvarsell, Birgitta (2001). Juridik och politik i barnpedagogiken – Om FN-konventionens dilemman. *Utbildning & Demokrati* 2, s. 51–63.
- Qvarsell, Birgitta (1994). *Tillbaka till Peirce? Tankar och begrepp inom den pedagogiska etnografin, med exempel från pedagogisk barnkulturforskning*. Stockholms universitet: Pedagogiska institutionen.
- Qvortrup, Jens (2005). Varieties of Childhood. In Qvortrup (Ed.), *Studies in Modern Childhood. Society, Agency, Culture* (pp. 1–20). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Qvortrup, Jens (2000). Macroanalysis of Childhood. In Christensen, P. & James, A. (eds.) *Research with Children. Perspectives and Practices* (pp. 77–95). London: Routledge Falmer press.
- Qvortrup, Jens (1994a). *Barn till halva priset*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlaget.
- Qvortrup, Jens (1994b). Childhood Matters: An Introduction. In Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G. & Wintersberger, H. (eds.) *Childhood Matters. Social Theory, Practice and Politics*. Avebury: Ashgate Publishing Ltd.
- Rasmusson, Bodil (1998). *Stadsbarndom: om barns vardag i en modern förort*. Akademisk avhandling. Lunds universitet: Socialhögskolan.
- Reyes, Paulina de los & Mulinari, Diana (2005). *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över o(jäm)likhetens landskap*. Malmö: Liber.
- Roman, Christine (2003). Sociologiska perspektiv på ”familjen”: från ”komplementära könsroller” till ”den rena relationen”. I Bäck-Wiklund, Maragreta & Johansson, Thomas (red.) *Nätverksfamiljen* (s. 40–62). Stockholm: Natur & kultur.
- Runfors, Ann. (2003). *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar. En studie av hur invandrarskap formas i skolan*. Stockholm: Prisma.

- Salonen, Tapio (2008). *Barnfattigdomen i Sverige. Årsrapport 2007: sammanfattning av Barns ekonomiska utsatthet*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Salonen, Tapio (2003). *Ungas ekonomi och etablering: en studie om förändrade villkor från 1970-talet till 2000-talets inledning*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Salonen, Tapio (2002a). Barnfattigdomen i Sverige 2000: *sammanfattning av studien "Barns ekonomiska utsatthet – 2000"*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Salonen, Tapio (2002b). *Barns ekonomiska utsatthet under 1990-talet. Bidrag till ett kommunalt barnindex*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Sandin, Bengt (2003a). 'Barndomens omvandling – från särart till likart.' I Sandin, B. & Halldén, G. (reds.) *Barnens bästa – en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. (s. 221–240). Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Sandin, Bengt (2003b). Skolan, barnen och samhället – i ett historiskt perspektiv. I Selander, S. (red.). *Kobran, nallen och majen. Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*. (s. 55–70). Forskning i fokus nr. 12. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Sandin, Bengt & Halldén, Gunilla (red.) (2003). *Barnens bästa – en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Sandström, Birgitta (2002). Gärna barn – men inte nu. Från välplanerade till bortplanerade barn. *Locus* 1, s. 20–31.
- Satka, Mirja & Björk Eydal, Gudny (2004). The history of Nordic Welfare Policies for Children. Brembeck, H., Johansson, B. & Kampmann, J. (eds.) *Beyond the competent child. Exploring contemporary childhoods in the Nordic welfare societies* (s. 33–61). Roskilde university press.

- Schiratzki, Johanna (2003). Barnkonventionen och barnets bästa – globalisering med reservation. I Sandin, B. & Halldén, G. (red.) *Barnets bästa – en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. (s. 25–52) Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Sennett, Richard (2000). *När karaktären krackelerar: människan i den nya ekonomin*. Stockholm: Atlas.
- Sjögren, Annick (2000). Föräldrar på främmande mark. *Krut* 1–2, s. 11–17.
- Skawonius, Charlotte (2005). *Välja eller hamna? Det praktiska sinnet, familjers val och elevers spridning på grundskolor*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Skolverket (2009a). www.skolverket.se Statistik: Förskola – Barn och grupper
Barn och grupper i förskolan 15 oktober 2008. Riksnivå: Tabell 1B. Inskrivna barn efter ålder 2008. Andel av alla barn i befolkningen. Uppdaterad maj 2009 av Utbildningsenheten.
Barn och grupper i daghem 31 december 1997. Riksnivå: Tabell 2. Daghem, fritidshem och familjedaghem (inkl trefamiljesystem) 1975–1997. Andel inskrivna barn i procent av befolkningen i respektive åldrar. Hela riket. Uppdaterad dec 2006 av Utbildningsenheten.
- Skolverket (2009b). *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm.
- SOU 1997:121. *Skolfrågor. Om skola i en ny tid. Slutbetänkande av Skolkommittén*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 1996:143 *Krock eller möte – Om den mångkulturella skolan*. Delbetänkande av Skolkommittén. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Stier, Jonas (2009). Bilden av oss själva och andra. *Pedagogiska magasinet* 2, s. 28–32.
- Stier, Jonas, & Sandström Kjellin, M (2009). *Interkulturellt samspel i skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Stolz, Pauline (2009). Styrning, barndom och skola. *Educare* 2–3, s. 17–40.

- Sundin, Ebba (2004a). *Seriegubbar och terrorkrig: barn och dagstidningar i ett förändrat medielandskap* Göteborgs studier i journalistik och masskommunikation 35. Göteborg: Göteborgs Universitet, Institutionen för journalistik och masskommunikation.
- Sundin, Ebba (2004b). Mord, sport och familjenyheter. Barn och dagstidningsläsning. *Locus* 3, s. 34–43.
- Sundkvist, Maria (2006b). *Klassens klasser. Gymnasieföreningar i läroverk och gymnasieskolor 1846–1996*. Stockholm: Carlssons.
- Sundkvist, Maria. (2006a). Barn och familj i tre barnböcker från 1945. I Lind, Judith (red.), *Normalitetens förhandling och förvandling. En antologi om barn, skola och föräldraskap* (s. 41–66). Stockholm/Stehag: Symposion.
- Svenningsson Elm, Malin (2006). Att visa sin kropp på nätet. Om ungdomars självpresentationer på Lunarstorm. *Locus* 1, s. 4–18.
- Tallberg Broman, Ingegerd, Evaldsson, Ann-Carita, Kolfford, Ingela, Petersson, Thomas, Stoltz, Pauline, Trondman, Mats & Wigerfelt, Berit (2005). *Projektplan: Mångkontextuell barn-dom. Skola, fritid, familj i förändring och gränsöverskridande*. Malmö: Malmö högskola, Lärarutbildningen.
- Tallberg Broman, Ingegerd, Rubinstein Reich, Lena & Hägerström, Jeanette (2002). *Likvärdighet i en skola för alla. Historisk bakgrund och kritisk granskning*. Stockholm: Skolverket.
- Tallberg Broman, Ingegerd (2009a). Mamma, pappa, förskolebarn. Om förskolan som jämställdhetsprojekt. I Wernersson, I. (red.) *Genus i förskola och skola Förändringar i policy, perspektiv och praktik*. (s. 61–83) Göteborg Studies in Educational Sciences 283. Göteborgs universitet: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Tallberg Broman, Ingegerd (2009b). "No Parent left behind" – Föräldrars delaktighet i förskola och skola: *Educare* 2–3; s. 219–238.
- Tallberg Broman, Ingegerd (2006). Att förändra den sociala ordningen. *Educare* 2, s. 7–34.

- Tesfahuney, Mekonnen (1999). Monokulturell utbildning. *Utbildning & Demokrati* 3, s. 65–84.
- Tesfahuney, Mekonnen (1998). *Imag(in)ing the other(s): migration, racism, and the discursive constructions of migrants*. Geografiska regionstudier 34. Uppsala: Kulturgeografiska institutionen.
- Trondman, Mats (kommande). *Att tänka barndom*. Liber förlag.
- Trondman, Mats (2009). Mångkontextuella och gränsöverskridande läroprocesser. Om barn som självreglerande och egenansvariga subjekt. *Educare* 2–3, s. 239–298.
- Utbildning & Demokrati* (2001/1). Almqvist, Jonas & Westlin, Anders (temared.) Tema: Teknik, kultur och utbildning.
- Walkerline, Valerie (2001a). Barndomens oskuld och Lolitabilderna. Erotiseringen av små flickor. *Locus* 4, s. 5–18.
- Walkerline, Valerie (2001b). Safety and Danger: Childhood, Sexuality and Space at the end of the Millennium. i Hultqvist, K. & Dahlberg, G. (eds.) *Governing the Child in the New Millennium*. Routledge.
- Weilenmanns, Alexandra (2004). ”Kan du inte svara” Om hur ungdomar samsas om sina mobiltelefoner. *Locus* 2, s. 21–30
- Westlund, Ingrid (2001). Man hinner inte tänka klart. Om stress i skolan. *Locus* 1, s. 40–47.
- Wigerfelt, Berit (2009). En likvärdig skola? *Educare* 2–3, s. 41–72.
- Wigg, Ulrika (2009). *Bryta upp och börja om: Berättelser om flyktingskap, skolgång och identitet*. Akademisk avhandling, no. 136. Linköping: Linköpings Universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande.
- Ziehe, Thomas 2000 (1998). Adjö till sjuttioalet! I J. Bjerg (Red.), *Pedagogik. En grundbok* (s. 79–93). Stockholm: Liber.
- Ziehe, Thomas (1998). Farväl 70-tal – ungdom och skola under den andra moderniseringen. *Krut* 2, s. 3–11.
- Ziehe, Thomas 1986 (1982). *Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser*. Stockholm: Norstedts.

- Regeringens proposition (1997/98:16). *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrarpolitik till integrationspolitik*. Stockholm: Inrikesdepartementet.
- Änggård, Eva (2005). *Bildskapande – en del av förskolebarns kamratkulturer*. Linköping Studies in Arts and Science nr 315: Linköpings universitet: Tema barn.
- Öhrn, Elisabet (2002). *Könsmönster i förändring? En kunskapsöversikt om unga i skolan*. Stockholm: Skolverket.

FORSKNING FÖR SKOLAN

Omvälvande samhällsförändringar har lett till att barndomen snabbt ändrat karaktär. Globalisering, migration och informationsteknologins framväxt är några påtagliga förändringar som ingen kan undgå att märka av i sina liv.

Barndomen har under de senaste 20 åren blivit alltmer institutionaliserad. Samhället har tagit både ett socialt och ett pedagogiskt ansvar för barnens utveckling och välbefinnande. Vår tidigare bild av barndom gäller inte längre. Denna förändrade syn på barndom kommer också att prägla synen på kunskap och lärande. I översikten beskrivs generella inslag som har stor påverkan på barn som familjemönster, föräldraskap, den mångkulturella skolan och konsumtionskultur.

Översikten riktar sig i första hand till personal verksam inom förskola och skola eller till dig som vill veta mer om barndomsforskningen i relation till synen på kunskap och lärande.

Skolverket

